

Emperyalizm Döneminde Sosyalizmin Sorunları

«Emperyalizm sorunu» Uluslararası Sosyalist Hareketin tarihinde bir kez daha başlıca tartışma konularından biri olma durumundadır. Günümüzde bir çok Marksist, bu soruna yeniden eğilme ihtiyacını duymakta ve bunlardan bazıları yeni «emperyalizm teorileri» ileri sürmektedir.

Bu yeni tezlerin en ilginç ve kendi içinde tutarlı olanlarını **Birikim**'de yayımladık. Görülüyordu ki bunlar emperyalizm konusunda klasik Marksist yaklaşım olduğu kabul edilen Lenin'in analizine şu ya da bu ölçüde karşı çıkmakta, bu analizin «yetersiz»liğini bazen açıkça öne sürmektedirler. Örneğin A. Emmanuel, Lenin'in yaklaşımı için «bilimsel olmamak» gibi bir niteleme yapabilmektedir.

Böylece bugün emperyalizm konusundaki tartışmalarda; biri klasik yaklaşımı şu ya da bu biçimde savunan «ortodoks», diğeri de «eleştirci» olarak niteleyebileceğimiz iki ayrı gurup vardır. Görünür ayırım böyle tanımlanabilir.

Emperyalizm sorununun ilk kez Uluslararası Sosyalist Hareketinde tartışıldığı Stuttgart'daki Enternasyonal Kongresinde (1908) de biçimce buna benzer bir guruplaşma olmuştu.

«Ortodoks Marksist» olarak tanımlanan ve R. Luxemburg, K. Kautsky, G. Plekhanov ve V. İ. Lenin'in tümünü de içeren gurup, emperyalizme, emperyalist metropollerin sömürgelerdeki eylemlerine karşı çıktılar. Bunların karşısında yer alan bir gurup ise emperyalizmi «uygarlık taşıyıcı» olarak niteleyip onaylama görüşünü savunmaktaydı.

Fakat I. Dünya Savaşı emperyalizme tavır almayı, tartışma platformundan somut eylem platformuna taşıdığına görüldü ki, 1908'in bu görünür ayırımı, asıl ayırımı ifade etmekten çok uzaktır ve bu adeta bu asıl ayırımı gizlemekten öte bir anlamı olmamıştır. 1908'in Ortodoks gurubu dramatik biçimde bölündü ve sonradan III. Enternasyonalî oluşturacak olan Marksist gurup, daha düne kadar yanibaşlarında saydıkları birçok «ortodoks»un karşılarında yer aldığını gördüler. Lenin'in «sosyal-emperyalist» diye nitelediği adamların çoğu daha savaşın patlamasından bir gün önce «ortodoks» etiketini taşıyan ve o zamana kadar yıllarca emperyalizme karşı olduğunu bağıra çağıra ilân etmiş adamlardı. Hatta bunların hemen tümü bizzat «kendi» hükümetleri yanında saf tutarken bile

emperyalizme karşı olduklarını hâlâ söyleyebiliyorlardı da.

Uluslararası Sosyalist Hareket; bunalımın ilk görünür kutuplaşmasını ifade eden **ayrırımların**, hayatî, temel sorunlar karşısında alınan tavırlarda açığa çıkan **gerçek ayırımı** tekbül etmediğini, I. Dünya Savaşı'nın kanlı deneyi içinde çarpıcı biçimde öğrendi. Bu bakımdan bir bunalımın görünür kutuplarından birine ta-kılan «ortodoks» adı hemen her defasında yanıltıcıdır.

Bunun içindir ki bugün Lenin'in emperyalizm teorisini savunduğunu öne süren «ortodoks Marksist-Leninist» gurup içinde yer alan bir dizi eğilimin aralarındaki nüanslar ihmal edilmez önemdedir. 1917 öncesinin dersleri ışığında rahatça söyleyebiliriz ki asıl köklü ayırım, gerçek ayırım işte bu nüanslardadır. O halde Lenin'in yaptığı analizi kabul etmek yeterli değildir. Şu anda asıl önemli olan, Lenin'in yaklaşımını nasıl anladığımızdır ve bu konuda gerekirse ayırımı sayılan noktalara kadar inen sistemli yorumumuzun ne olduğunu açık açık ortaya koymalıyız. Eğer «günümüzdeki emperyalizmi» analiz ederken Lenin'in yaklaşımını temel aldığımızı söylüyorsak, ilkin bu temel aldığımız «şey»in ne olduğunda bu şeyin içeriğinde, derin anlamında ortak olup olmadığımızı bakmalıyız.

Biz bu yazımızda, Lenin'in yaklaşımının mümkün tek bilimsel ve kuşkusuz Marksist yaklaşım olduğu şeklindeki temel düşüncemizi yukarıda söylenen çerçevede açıklayamaya çalışacağız. Yani genel olarak dahil olduğumuz «ortodoks» gurup içinde Lenin'in yaklaşımından ne anladığımızı açık, kesin çizgilerle belirterek bulunacağız. Bu açıklamalarımıza —ki bu ortamda bir Lenin yorumu sayılacaktır— karşı çıkabilecek diğer bir «ortodoks» eğilimden de aynı biçimde, Lenin'in yaklaşımından ne anladığını, teorisinin tümünü nasıl kavradığını açıkça belirtmesini talep edeceğiz. Veya o eğilimlerin yapmış oldukları emperyalizm analizlerini bu perspektif içinde değerlendireceğiz.

LENİN'İN EMPERYALİZM ANALİZİNDE YÖNTEM

Lenin'in emperyalizm olgusunu ele aldığı temel eser olan «Emperyalizm...», on bölümden oluşmuştur.

Eserin ilk yedi bölümünde Lenin; Hobson,

Hilferding ve hatta açıkça emperyalist burjuva araştırmacılarının tesbitlerini, daha ötesi yorumlarını, çoğu kez olduğu gibi vermektedir. Lenin'in bu bölümde yaptığı tek şey, bütün bu verileri sınıflandırmaktır. Marksizmin kendine özgü bilimsel bakışı bu evrede henüz farke edilmez. Nitekim Lenin, eserinin bu ilk kısmının sonunda (7'nci bölüm) o ana kadar yaptığı tasnifin bir «bilançosu»nu çıkaracağını söyleyerek, «emperyalizmin beş temel özelliği»ni sıralar ve buna bağlı bir tanım yapar:

«Emperyalizm, tekellerin ve malî sermayenin egemenliğinin kurulduğu, sermaye ihracının birinci plânda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış olduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir.» (a.g.e., s. 106, Sol Yayınları).

Bugün «ortodoks» eğilimlerin hemen tümü, işte bu «bilanço»yu içeren tanımı, Lenin'in analizinin sonuçları olarak, Lenin'in temel düşüncesinin toplu ifadesi olarak kabul etmektedirler.

Oysa kesinlikle yanlıştır bu. Şu yukarıdaki alıntının biraz ilerisinde Lenin aynen şunları söylüyor.

«... Şimdilik, yukarıdaki anlamda kavranan emperyalizmin, (yani ünlü 5 temel özelliğe dayalı tanım kastediliyor. Ö.L.) kaçınılmaz bir surette, kapitalist gelişmenin özel bir evresini temsil ettiği gerçeğine parmak basalım. Okurda yeterince oturmuş bir emperyalizm fikrini oluşturmak için, çağdaş kapitalist ekonominin iyice yerleşmiş, tartışılmaz duruma gelmiş olayların, genellikle, kabul etmek zorunda kalan burjuva iktisatçıların fikirlerini andık.» (a.g.e., s. 106, altını biz çizdik.)

Çok açıkça görülüyor ki Lenin, bu tanımın henüz Marksist sayılamayacağını söylemektedir. Alıntının ikinci cümlesi özellikle vurguluyor bunu.

Demek oluyor ki, Lenin bu sınırlı gerçeklik payı içeren tanımı yaptığında henüz daha işin başındadır. Burjuva bilimin ulaşabileceği sınırdadır. Marksizmin bu bilim disiplini ile paylaşabileceği alanın sonuna gelinmiştir. Marksist yaklaşım asıl bundan sonra başlayacaktır.

Bu nokta son derece önemlidir. Lenin, asıl bundan sonra konuşacak ve sözkonusu 5 temel özelliği bu kez Marksist yaklaşım içinde yeniden ele alacaktır.

Burjuva bilim anlayışının üretebileceği en yetkin nesnel sonuçlar, Marksist yaklaşım içinde nitelikçe üstün ve çok yönlü hale gelirler. Yani burjuva bilimin en son ürünü, Marksist bilimin ancak hammaddesi sayılmalıdır.

Nitekim, Lenin, yaptığı bu ilk tanımın hemen altında şu dikkate değer ikazı yapıyor:

«Yukarıdaki tanımında olduğu gibi, sadece salt iktisadî temel kavramlar değil, aynı zamanda, genel olarak kapitalizm karşısında kapitalizmin bugünkü evresinin tarihî yerini de, başka türlü söylersek, emperyalizm ile işçi hareketi içinde belirmiş iki temel eğilimin ilişkilerini de, gözönünde tuttuğumuzda, emperyalizm hakkında yapılabilen ve yapılması gereken öbür tanımları ileride göreceğiz.» (a.g.e., s. 106, altını biz çizdik).

Lenin'in emperyalizm analizinin kavranılmasında kilit noktası işte buradadır. Özellikle altını çizdiğimiz satırların anlamını yerli yerine oturtamayan birinin, Lenin'den onun emperyalizm yaklaşımından zerre kadar haberi yok demektir.

Bir kez daha vurgulamakta yarar vardır. Lenin, emperyalizm olgusunun nasıl ele alırsak Marksist sayılacağını açıkça söylemektedir: «... Salt iktisadî temel kavramları değil, aynı zamanda, genel olarak kapitalizm karşısında kapitalizmin bugünkü evresinin tarihî yerini de, başka türlü söylersek, emperyalizm ile işçi hareketi içinde belirlenmiş iki temel eğilimin ilişkilerini de gözönünde» tutmak.

Marksist bir emperyalizm analizi ancak bu perpektif içinde oluşturulur, emperyalizm tanımı ancak bu tip bir analiz sonucudur olmalıdır.

«Emperyalizm'in 5 temel özelliği»ni tekrarlayıp durmanın yetersiz olduğunu için ısrarla vurguladığımızı okur anlamış olmalıdır.

Ama kuşkusuz bu vurgulamanın sahibi Lenin'dir. Yalnızca bu alıntıda değil, eserinin birçok yerinde sürekli bir ikaz işareti gibi kendini gösteren bu satırlar, boşuna yazılmadı.

Eğer «işçi hareketi içinde belirmiş iki temel eğilim», arızı bir olay olarak görülmüş olsaydı, bu kadar geniş kapsamlı bir analiz bu kadar tekrarlanan bir motifi olmazdı. Okur, Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi gibi çok daha özel ve dar kapsamlı bir konuda hayli hacimli bir araştırma yapmış Lenin'in emperyalizm gibi çok geniş bir konuda daha küçük boyutlu bir eserle yetinmiş olmasını hatırlasın. Lenin, eserinin bu hacmine rağmen yetersiz olduğunu hiçbir zaman söylemedi. Bu küçük hacimli kitapta konunun kavranılması için gerekli bütün yapısal, temel ilkelere işaret edilmiştir. Eser adeta bir çekirdektir. Ve bu çekirdeğin merkezinde ise yukarıda belirttiğimiz öge bulunmaktadır.

Okur I. Dünya Savaşı öncesinde Uluslararası Sosyalist Hareket içinde ortaya çıkan bunalımı hatırlamalıdır.

Savaşın hemen öncesine kadar bu bunalımın temelleri, derin kökleri fazlasıyla açık görüleliyordu. Bernstein'cı revizyonizmin hâlâ partiler içinde bulunabildiğini biliyoruz. Ve görünümde varolan ayırım, «ortodoks Marksistler» ile revizyonistler arasındaki açık çizgiyle tanımlanıyordu. Oysa savaş patladığında asıl ayırım

çizgisinin, «Ortodoks Marksistler»in içindeki önemsiz gibi görünen bir nüansın üzerinden geçtiği tüm çarpıcılığıyla görüldü. 1912'de Basel Manifestosunu birlikte imzalayanlar arasında koptu asıl ayırım.

O halde 1900'lerde açığa çıkan bunalımı doğuran temel sorun, yani bunalımın kökleri, savaş öncesi evrede adeta derinlerden yüzeye bir dizi kırılmalarla yansımıştı. Savaş bu derindeki nedenin en kısa yoldan yansımaları imkânını yaratmıştı.

Lenin, emperyalizmin çıkış dönemi ile Uluslararası Sosyalist Hareket'te iki temel eğilimin ortaya çıkış döneminin aynı zamana denk düştüğü tarihî gerçeğini görmüş ve bu iki «ayrı» olgunun birlikteliğini hangi nesnel temellerden kaynaklandığını araştırmıştı.

İşçi hareketinde iki temel eğilim (iki nitelikçe farklı çizgi) artık yapısal bir özellik olma durumundadır. Çünkü «ayrılma»nın nesnel temelleri vardır ve bu temeller ancak emperyalizmin ortadan kaldırılmasıyla yokedilebilirler. Buradan çıkan ilk temel önemdeki siyasal ilke şudur ki, bütün işçi hareketinin ekonomik ve siyasal kalıcı örgütlenmeler içinde birliği, artık nesnel olarak engellenir haldedir.

Bu konuya daha sonra döneceğiz. Çünkü Lenin'in emperyalizme karşı Marksist anlamda mücadele anlayışının en önemli ögesidir bu.

Toparlarsak; Lenin, emperyalizmin salt iktisadî bir analizini, daha ötesi emperyalizmi «kapitalist gelişimin özel bir evresi» olarak nitelleyen daha bir kapsamlı analizi bile yeterli saymamaktadır. Çünkü emperyalizm, kapitalist sistemin temel öğelerinde son derece köklü değişikliklerin olduğu bir evredir, değişimler niteliksel değerdedir ve sistem kendi içinde bir dönüm noktasını gerçekleştirmiştir.

Bu değişimler, elbette ki sınıfsal yapının tümünde olduğu gibi tek tek sınıfların «iç durumu»nda da kendini göstermiştir. (İşçi sınıfı içinde iki temel eğilimin meydana gelmesi olgusunu hatırlayalım. Lenin kapitalist sınıf içindeki ve genel olarak tüm mülk sahibi sınıflar içindeki yeni oluşumları da belirtecektir). Emperyalizm, toplumsal yapının her alanında ve özel olarak sınıf mücadelesinde yeni bir döneme girilmesiyle de karakterize edilmelidir.

O halde, Lenin'in neden «kapitalizmin en yüksek aşaması» gibi geriye dönülme imkânsizliğini da içeren bir nitelilemeyi kullandığını anlayabiliriz. Çünkü emperyalizm, ne «özel bir evre», ne de tercih edilmiş bir «politika»dır. O en yüksek aşamaya ulaşmış kapitalizmdir, yani bir toplum biçimidir. «Kapitalizmin esas özelliklerinden bazıları kendi karşıtlarına dönüşmeye başladığı zaman» teşekkül etmiştir.

Emperyalizm sorununa bağlı tüm diğer sorunlar, sömürge ve bağımlı ülkelerin durumu, millî mesele, bağımsızlık ve kurtuluş hareketleri v.b.'nin yorumu, ancak bu çerçevede yapılabılır. Bunları sırası gelince tek tek ele alacağız.

Fakat daha henüz Lenin'in analizinin önemli noktalarına varmış sayılmayız. Bunlara ise özellikle «günümüzdeki emperyalizm» sorununa nasıl yaklaşacağımızı gösteren teorik ilkeleri anlamak için ihtiyacımız vardır.

BİR TOPLUM BİÇİMİ OLARAK EMPERYALİZM

Emperyalizm kitabının sekizinci bölümü şöyle başlar:

«ŞİMDİ, emperyalizmin, bu konudaki yarılarda pek az önem verilmiş en temel özelliklerinden birini daha inceleyeceğiz. Marksist Hilferding'in hatalarından biri, onun, bu noktada, marksist olmayan Hobson'a göre geriye bir adım atmasıdır. Emperyalizme özgü asalaklıktan söz etmek istiyoruz.» (a.g.e., s. 117).

«Emperyalizme özgü asalaklık»... Bu kavramı unutmayalım.

Yukarıdaki alıntıdan hemen sonra Lenin, daha önce saydığı 5 temel özelliği bu açıdan incelemeye başlar.

«... Bütün tekeller gibi, kapitalist tekel de şaşmaz bir şekilde bir durgunluk ve çürüme eğilimine yol açar. Tekel fiyatlarının, geçici olarak bile sabit tutulması, bir noktaya kadar, ilerilemedeki itici öğeleri yok eder, bunun sonucu olarak da bütün ilerlemeleri frenler.» (a.g.e., s. 118).

«Çok geniş, zengin ve uygun yerlerdeki sömürgelere sahip olma tekelinde aynı yönde işler.

Devam edelim. Emperyalizm, az sayıda ülkede, daha önce de gördüğümüz gibi 100-150 milyar frankı bulan büyük bir parasermaye birikimidir. Rantiye sınıfın ya da, daha doğrusu rantiye tabakanın yani 'kırpıkların kuponlarla' yaşayan insanların, herhangi bir işletmenin çalışmasına hiçbir şekilde katılmayan insanların, meslekleri işsizlik olan insanların olağanüstü bir şekilde büyümesi bundandır. Emperyalizmin başta gelen ekonomik temellerinden biri olan sermaye ihracı, rantiye tabakasının üretiminden kopuşunu daha da artırır ve deniz aşırı bazı ülkelerin ve sömürgelerin emeğinin sömürsüyle yaşayan ülkenin topuna asalaklık damgasını vurur.» (a.g.e., s. 118, altını biz çizdik).

«En büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi» olayının siyasal-toplumsal anlamı üzerine Hobson'un yazdıklarını aynen aktaran Lenin; «emperyalizmin güçleri bir direnmeyle karşılaşmadığı takdirde» (s. 123) bütün dünyada aşağıdaki gibi bir durumun doğacağını söyleyen Hobson'u onaylar:

«Batı devletlerinin geniş bir ittifakı, büyük devletlerden meydana gelmiş bir Avrupa Federasyonu, bize, işte bu olanakları sunmaktadır: evrensel uygarlığı ilerletmekten uzak olan böyle bir birlik, büyük bir Batı

asalaklığı tehlikesi getirecektir; sanayice ilerlemiş bir grup ulusu öbürlerinden ayıracaktır; öyle ki, bu ulusların üst sınıfları, Asya ve Afrika'dan muazzam bir haraç alacak ve bu haracın yardımıyla yeni malî aristokrasinin denetimi altında, artık tarım ve sanayi ürünleri üretiminde değil de, kişisel ya da tamamlayıcı hizmetlerde, ikinci derecede sınıflar işlerde büyük bir memur ve uşak kitlesi besleyecektir.» (a.g.e., s. 122).

Böylece görüyoruz ki «emperyalizmin 5 temel özelliği»nin bir de bu yanları vardır. Dolayısıyla Lenin'in yerinde belirttiği üzere «salt iktisadi» olan bir tanımdan yola çıkmak, Marksist Hilferding'in hatasını işlemek demektir. Hilferding daha sonra K. Kautsky'nin yanında doğal yerini aldı. Bu yer ise özenilecek bir yer değil herhalde.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Lenin'in «emperyalizm» yaklaşımı adeta bir çekirdektir. Bu kadar geniş bir konuyu bu kadar dar hacimli bir eserde incelemiş olması gözönünde tutulursa, Lenin'in her cümlesinin bütünüle bağıntılı olarak yorumlanması gerekir.

Bu bakımdan bazı sorular sormamız gerekiyor: Önce en genel ama en belirleyici anlamı olan bir soru:

Emperyalizmin «salt iktisadi» olan 5 temel özelliğine yukarıdaki boyutların da eklenmesi sonucunda yapılacak bir tanım, nitelik olarak neyin tanımıdır?

Emperyalizm kitabının sekizinci bölümünün tümü dikkate alındığında cevap açıktır: Bir toplum biçimi.

Ama bu toplum biçiminin alanı artık tüm dünyadır. O halde «emperyalist toplum biçimi»nin tüm sorunları, ancak bu çerçevede konulmalıdır.

İkinci bir soru: «Asalaklık» Lenin'in yaklaşımında niçin bu kadar önemli bir yer tutmaktadır? Bu soruyu daha iyi anlayabilmek için, «kapitalist sömürü»nün hâlâ devam ettiğini dikkate alalım. Ayrıca Lenin'e «en yüksek aşama» nitelemesini yaptıran en önemli olgulardan birinin de bizzat bu olgunun varlığı olduğunu hatırlayalım.

Lenin'in analizinin en özgün yerlerinden biri ve en önemlisi, bu sorunun cevabıyla görülecektir.

Lenin «asalaklığın» emperyalist metropol durumuna varmış bir ülkenin «topuna birden» yayılması olgusundan söz eder. (Bkz. s. 118). Demek ki bütün sınıflar sözkonusudur burada.

Kapitalistler de dahil olmak üzere tüm mülk sahipleri için bu olgunun görünümü, rantiyeleşmenin yaygın hale gelişidir. «Kırptıkları kuponlarla» yaşayan, ... herhangi bir işletmenin çalışmasına hiçbir şekilde katılmayan, «üretimden kopmuş» insanlar haline gelmektedir bu sınıflar.

Oysa kapitalist sınıf, Marx'ın **Manifesto**'da özellikle belirttiği gibi üretim sürecinde doğrudan bir fonksiyonu olan ilk egemen sınıftır.

«Burjuvazi üretim araçlarında ve dolayısıyla da üretim ilişkilerinde, yani toplumsal ilişkilerin tümünde durmaksızın, devrim yapmaksızın varolamaz. Bunun tersine eski üretim tarzının hiç değiştirilmeden korunması, önceki sanayici sınıflar için varlıklarının ilk şartıydı.» (Manifesto, s. 40).

«Yüzyıla ulaşan sınıfsal egemenliği sürecinde, burjuvazi, geçmiş kuşakların tümünden daha fazla ve daha büyük üretim güçleri yarattı.» (a.g.e., s. 42).

Kapitalist sınıfın «devrimci misyonu»ndan bunun için söz ederiz. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren kapitalist sınıfın bizzat içinde bulunduğu, «müteşebbis» rolüyle bir dizi risklere katlanarak gerçekleştirmelerinde «itici» rolü oynadığı dev değişimler oldu.

Ancak XX. yüzyılın başından itibaren geçmişte sahip oldukları sermaye ile birlikte üretim sürecinin dışına çıktılar. Geçmişte, hiç değilse çalışmalarının «müteşebbislik» fonksiyonlarının karşılığı olarak elde ettikleri kârları, şimdi sırf sermayenin hukukî sahipliğine dayanarak almaya başladılar.

Sermaye sahipliği ile sermayeyi yönetmek fiilleri ayrılmıştır. Günümüzde bu olgunun uç örneklerini görüyoruz. Dev sermayeleri yönetenler ile bu sermayenin şu ya da bu oranda sahibi olanlar iyice birbirlerinden ayrılmıştır. Kimilerinin «tekel bürokratları» ya da «bürokrat burjuvazi» dediği, «menejer»ler, «iş adam»ları, çoğu kez temsil ettikleri sermaye üzerinde hukukî bir sahiplik iddiası olmayan «ücretli» kişilerdir. Mal sahibi patronlar devri kapanmış ya da kapanmak üzere dir.

Malî sermaye olgusu da bu çerçevede içinde ele alınmalıdır. Çoğu kez bankaların sanayi kuruluşları üzerinde hiçbir sahiplik hakkı yoktur. Ama sanayi işletmelerinin likit sermayeye olan ihtiyaçları, bankaların denetimi altına girmeleri sonucunu doğurur. Banka, işletmenin sermayesine iştirak ederek hukukî mülkiyet hakkı da edinebilir.

Ama dikkat etmemiz gereken şey, bu satın almakta kullanılan paranın da aslında bankanın kendi öz malı olmadığıdır. Bu paralar, binlerce kişinin tasarruflarıdır. Yani onların mülkiyetindedir. Banka geçici olarak sahiplendiği tasarrufları kullanarak kalıcı mülkiyete sahip oluyor ve bu hale gelince de bu kez bir rantiyeye gibi o da, aynı deyimle ifade edersek, «kupon kesmeğe» başlıyor.

«Ödemelerde aracı olmak» gibi sıradan bir iş için kurulan bankalar, tüm bu faaliyetleri ile sınırsız kazanç sağlıyorlar. Doğrudan üretimle en ufak ilgileri olmamasına rağmen, üretilenlerden giderek daha büyük pay bunların eline geçer.

Sahip oldukları hisse senetlerinin getirdiği gelirlerle (rantla) yaşayan rantiyeler, sahip olmadıkları sermayelerle, doğrudan katkılarının bulun-

madığı üretim faaliyetlerinden pay alan bankalar bize neyi gösterirler?

«Kapitalizmin esas özelliklerinin kendi karşılarına dönüşmesi»nin örnekleridir bunlar. Çünkü kapitalist işleyişte sermaye, sermaye sahibi ile birlikte düşünülür ve sermayenin «hakkı» olduğu ileri sürülen kâr, sermaye sahibinin çalıştığı var-sayılarak savunulurdu.

Üretime hiçbir katkısı olmadığı halde serflerden aşar, burjuvalardan vergi alarak saltanat süren feodallere, çalışanların önderi olarak karşı çıkan burjuvazinin kendisi de kupon kesmekle yaşayan rantiyeye daha fazla benzemeye başlamıştır. Tasarruflarını hisse senetlerine yatıran ya da kendilerine miras kalan hisse senetlerinin getirdiği gelirlerle yaşamını sürdüren binlerce burjuva, asalaklığın ta kendisini temsil etmektedir.

Bu sözler, ahlâkî bir karşı çıkış sayılabilir mi? Lenin'in bunca önem verdiği asalaklığın, egemen sınıfa özgü görünümü olan «rantiyeleşme», Marksist toplum teorisinin nesnel ölçüleri ile uyumakta mıdır?

Hiç kuşkusuz.

Üstelik Lenin'in bu tesbiti kapitalist toplum biçiminin kavranılmasında çok önemli bir teorik katkıdır da.

Marx'ın «kâr oranlarının düşme eğilimi» ile ilgili analizini hatırlayalım. Bilindiği üzere bu analiz iki temel ögeyi barındırır. İki kapitalistlerin ancak kâr güdüsüyle yatırıma yöneldikleri, ortalama kâr haddinin altındaki alanlara yatırım yapmadıklarıdır. İkincisi ise, kapitalist üretimin genişleme süreci içinde, sabit sermayenin artışıyla orantılı olarak kâr oranının kaçınılmaz düşüşüdür. Böylece ortalama kâr haddi de düşer. Çyle bir an gelir ki birçok kapitalist yatırım yapmak istedikleri halde, kâr oranlarının bu durumu karşısında atıl kalmak zorunda kalırlar. Kriz doğar.

Kapitalizmin ekonomik krizlerinin mekanizması konumuz dışındadır. Şu anda bizim için sözkonusu olan nokta bu krizlerin kapitalizmi yıkmaya götürdükleridir.

Ama burada önemli bir nokta var. Dikkat edilirse kapitalistler amaçları, niyetleri dışında bir durumla karşı karşıya kalırlar. Yani istedikleri halde, yatırım yapma fonksiyonlarını yerine getiremezler. Sistemin çelişkisidir bu.

Görülüyor ki burada kapitalist sınıfın «kendi fonksiyonunu yerine getirememe veya getirmeme» gibi bir durum doğar. «Getirmeme», her ne kadar öznel bir tercih gibi gözükse de aslında kapitalist gerçekliğe, bu nesnel zorunluluğa uyarlı bir tavrıdır. Bu ise kapitalistin varlık nedeni olan, «üretici güçleri geliştirme tarihî görevi»ni yapmaması demektir. Kapitalist bu potansiyelle sahiptir ama «tıkanıyor» ve sonuçta «gelişme»yi engellemiş oluyor.

Lenin'in analizi başka bir noktadan yola çıkıyor ve fakat aynı yere hayli zengin bir katkıyla vanyor:

Kapitalist bir rantiyeye dönüştüğünde üretimden fiilen kopar. Oysa yukarıdaki kapitalist bu

sürecin içindedir ve geliri —kârı— bu süreç içinde yerine getirdiği somut bir fonksiyondan kaynaklanır. Ama şimdi rantiyeye olmakla, kapitalisti tarih içinde olumlu yapan özellikten fiilen vazgeçiyor, bu rolü terk ediyor.

Yukarıdaki durumdan farklı bir sonuçtur bu «Fonksiyonunu yerine getirmemek» değil, bu «fonksiyondan fiilen uzaklaşmak, vazgeçmek, yapamaz hale gelmek» sözkonusudur. Sermaye sahibi olmanın kapitalist sınıfa yüklediği tarihî görev, bu sınıfın bu görevi yürütecek potansiyeli kaybetmesi ile artık yapısal olarak aşılmış oluyor.

Böylece Lenin, kapitalizmin temel sınıfsal ilişkisini mümkün kılan iki ögeden (kapitalist ve işçi) ilkinin içerikçe değiştiğini, onun fonksiyonundan uzaklaşmasını işaret ederek gösteriyor. Aynı şeyi işçi sınıfı içinde de inceliyor. İşçi sınıfının bir kısmının «burjuvalaşarak», «bozulduğuna» dikkati çekiyor. Kapitalist sistemin çürümesi işte bu «temel ilişki»nin değişimi olgusuna bağlanır.

Lenin'in analizi, «temel ilişki»nin öğelerine, onların fonksiyonlarında meydana gelen değişimlere ağırlık verilmesi doğrultusundadır.

Biz işte bu doğrultudan giderek «temel ilişki»nin öbür ögesi olan işçi sınıfının fonksiyonunda meydana gelen değişimleri inceleyeceğiz.

Emperyalist metropoldeki işçi sınıfına asalaklığın yansımaları olayını açıklamak için, yalnızca metropol ülkeyi değil, tüm dünyayı gözönüne almak gerekir. Bununla beraber olayın üretici güçlerin gelişme düzeyi ile de sıkı bir ilişkisi vardır.

Bu iki temel neden içindedir. Lenin'in dar hacimli eserinde bazen geçerken söylenmiş gibi gelen bazı sözler, eserinin son derece derinde olan nedenleri gözönüne alarak yazıldığını gösterir. İşçi sınıfı içinde beliren iki temel eğilimden biri olan oportünizmin kökleri, **sırf gözle** görülen bazı olaylarla sınırlı değildir.

Asalaklığın işçi sınıfına yansımaları iki önemli sonuçla kendini gösterdi: İki metropol ülkelerde işçi sınıfı hareketinin devrimcilikten reformizme kayışı, ikincisi ise milliyetçiliğin (sosyal Şovenezim, sosyal emperyalizm tanımlarının içeriğine uyarlı biçimde) bir ideoloji olarak güçlenmesi. Ki bu ikincisi özellikle geri bırakılmış ve sömürge ülkelerdeki kurtuluş hareketleri sorununda son derece önemli etkiler yaptı.

Bu konu «emperyalizm ve ulusal sorun» başlığı altında incelenecektir. Şimdilik, ancak kısaca ve yeri geldikçe değineceğiz.

İşçi hareketi içinde oportünizmin nasıl güçlenebileceği konusunda İngiltere örneğini veren Lenin, Marx-Engels'in mektuplaşmalarından pasajlar* aktararak, bu olayın temel nedeninin sö-

* Bu pasaj aşağıdadır:

Engels'in Marx'a 7 Ekim 1858 tarihli mektubu;

«Gerçekten, İngiliz proletaryası gitgide daha fazla burjuvalaşmaktadır; öyle görülüyor ki, başka uluslara göre daha burjuva olan bu ulus, kendi burjuvazisinin yanısıra bir burjuva aris-

mürgelerin varlığı olduğunu söyler:

«İngiltere'de, emperyalizmin, işçileri bölmek, onlar arasında oportünizmi kuvvetlendirmek, işçi hareketinin anı bozulmasını tahrik etmek eğiliminin, 19. yüzyılın sonundan ve 20. yüzyılın başından çok önce ortaya çıktığını belirtelim. Çünkü emperyalizmin iki temel özelliği —geniş sömürgelere sahip olma ve dünya pazarının tekel altına alınması— İngiltere'de, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır.» (a.g.e., s. 126).

«Böylece nedenler ve sonuçlar açıkça belirleniyor. Nedenler: (1) İngiltere tarafından dünyanın sömürülmesi; (2) dünya pazarı üzerindeki tekel; (3) sömürgeci tekel. Sonuçlar: (1) İngiliz proletaryasının bir kısmının burjuvalaşması; (2) bu proletaryanın bir kısmının, burjuvazi tarafından satın alınmış, hiç değilse beslenmiş adamların yöneticiliğine ses çıkarmaması.» (a.g.e., s. 127).

Bütün bunların sonucunda Lenin şu değerlendirmeyi yapıyor:

«... Emperyalizm, işçiler arasında da imtiyazlı kategoriler yaratma, onları proletaryanın büyük yığınından ayırma eğilimi taşıyor.» (a.g.e., s. 126).

Emperyalizm bu eğilimini gerçekleştirmesi için genel olarak iki metod kullandığını söylüyor Lenin. Bunların ilki sınıfı içinde ücret düzeyi itibarıyla diğerlerinden ayrılan bir imtiyazlı tabakanın oluşturulması. Böylece, işçilerin «üst tabakası» ve «gerçek proletarya» demek olan alt tabaka biçiminde bir ayrılık yaratılmış oluyor. İkincisi ise «yabancı» işçilerin çalıştırılması. Özellikle ağır, «pis» işlerde çalıştırılan bu işçi kesimi, yabancı, ayrı milliyetten oldukları için, geldikleri ülkenin işçileriyle kaynaşamazlar. Kaldı ki yerli işçiler «gözetici» veya «daha iyi ücret ödenen» işlerde çalıştıkları için arada ulusal farklılığa ek olarak bir de ekonomik ayrıcalık ve hiyerarşik üstünlük farkı da doğar.*

tokrasisi ve bir burjuva proletaryası yaratmaya yönelmekte. Bütün dünyayı sömürmekte olan bir ulus için bu, elbette, bir dereceye kadar mantıklı bir şeydir.» (a.g.e., s. 126).

Engels'in Kautsky'ye yazdığı 12 Eylül 1882 tarihli mektup;

«İngiliz işçilerinin sömürge politikası konusunda ne düşündüklerini mi soruyorsunuz bana? Genel olarak politika konusunda ne düşünüyorlarsa, onu düşünüyorlar. ... İşçi Partisi yok burada; sadece tutucu radikaller ve liberaller var; işçilere gelince onlar da İngiltere'nin sömürgeler ve dünya pazarı üstünde kurduğu tekele rahatça katılıyorlar.» (a.g.e., s. 127).

* Bugün ABD'deki zenciler, Porto Ricolular ve diğer «renkli» uluslardan işçiler düşünülün. Aynı şeyin Avrupa'nın metropol ülkelerindeki «yabancı

1916'da yazılan ana metinde Lenin, sorunu böyle koymaktadır. Bundan edinilecek ilk izlenim; işçi hareketindeki bozulmanın, daha çok egemen sınıfın işçi hareketini bozmak için uyguladığı politikalarından ötürü olduğu şeklindedir.

Ancak 1920'de esere yazdığı önsözde Lenin, sorunu bu ilk izlenimden hayli farklı koyar:

«Anlaşıyor ki, sağlanan bu muazzam aşırı kârlarla (çünkü bu kârlar, kapitalistlerin 'kendi' ülkelerinin işçilerinden sızdırdıkları kârların çok daha üzerindedir) işçi liderlerini ve işçi aristokrasisini oluşturan bu yüksek tabakayı bozmak mümkün olabilmektedir. İleri ülkelerin kapitalistleri de, dolaylı ya da dolaysız, açık ya da maskeli, bin türlü çareye başvurarak, onu bozmaktan geri kalmamaktadır.» (a.g.e., s. 14).

Açıkça görülüyor ki burada egemen sınıfın bölme girişimlerine tali bir değer verilmektedir.

Yukarıdaki alıntı şöyle devam ediyor:

«Hayat tarzlarıyla, ücretleriyle, dünya görüşleriyle tamamen küçük-burjuva niteliği taşıyan bu burjuvalaşmış işçi tabakası ya da 'işçi aristokrasisi', II. Enternasyonalin başlıca desteği olmuştur; günümüzde de burjuvazinin baş toplumsal (askeri değil) desteğidir. Çünkü bunlar, işçi hareketi içinde, burjuvazinin gerçek ajanları, kapitalist sınıfın işçi uşakları (labour lieutenants of the capitalism class), reformizmin ve şovenizmin gerçek yayıcılarıdır. Proleterya ile burjuvazi arasındaki içsavaşta, bunlar, kaçınılmaz olarak ve oldukça önemli bir sayıda, burjuvazinin yanında, 'komünçü'lere karşı 'Versailles'cilerin yanında yer alırlar.

Bu olayın ekonomik kökleri kavranmadıkça, siyasî ve toplumsal portresi değerlendirilmedikçe, komünist hareketin ve önümüzdeki toplumsal devrimin pratik sorunlarının çözümüne doğru bir tek adım bile atılamaz.» (a.g.e., s. 14-15).

Lenin bu alıntının üstünde, işçi hareketi içinde beliren iki temel eğilim (oportünist ve devrimci) arasında silâhlı savaşa varan çatışmalara işaret eder.

Onun cevap vermeye çalıştığı şey işte bu «tarihî ve evrensel olay»ın temelleridir. Emperyalizm analizi bu olayı odağına yerleştirmeksizin, bu olay çerçevesinde olgunun tümünü açıklamaya ağırlık vermeksizin yapılamaz.

Şimdi 1970'lerde bu «tarihî ve evrensel» olayın sözünü etmek için çok daha fazla gerekçeye sahip değil miyiz?

1920'lerin oportünist hareketinden kendini kesinlikle ayıran devrimci işçi hareketi, III. Enternasyonalî kurdu. Şimdi bu Enternasyonalî son biçimsel kurumları bile resmen ve fiilen kaldırı-

şçiler için —İtalyanlar dahil— sözkonusu olduğunu çok iyi biliyoruz.

di. Enternasyonal yok artık. Onu sessizce gömenler, birbirlerine törensel başarı dileklerini sunarak «kendi ülkeleri»ndeki işleri başına döndüler. Öte yandan «kendi» gücümüze «güvenmemiz» gerektiği, söylemek istediği «acı gerçeği» söyleyemeyenlerin sıkıntılı gerilimi içinde öneriliyor.

Dokunulmayan, dokunuldukça sıkıntı veren bir sorun var ortada. Ve bu sorunu doğuran «emperyalizm»e tüm sıkıntımızı ifade eden bir öfkeyle saldırıyoruz. Lenin'in «emperyalizme... karşı proletaryanın vereceği karşılık... sosyalizmdir» demesine rağmen, bu öfkeyle saldırdığımız emperyalizme verdiğimiz karşılıklar arasında en az duyulana da yine «sosyalizm».

Bugünkü bunalımın kaynağı buradadır. Sorun işçi hareketini fiilen ayıran 1920'lerden daha ağır ve çok yönlüdür. O gün ayrılıktan söz edilirse bugün parçalanmadan söz edilmelidir. Görünüm ancak böyle tanımlanabilir.

Metropollerden «umut kesilmiştir»; ve bununla da kalmıyarak bu umut kesikliğinin olumsuz etkileri olduğu gibi geri bırakılmış ülkelerdeki kurtuluş hareketlerinin siyasal hedeflerinin içeriğine yansıtılır olmuştur.

Köklü sorular sormak zorundayız. Enternasyonalizmden «olumlu» milliyetçiliğe, devrimcilikten reformizme doğru eğilim gösteren sürecin nesnel temelleri derinliğine incelenmezse, bu olumsuz durumu aşacak yeni perspektifi edinmemiz mümkün olamaz.

Bu bakımdan, incelememizin henüz metropoller alanında olduğu bu evrede, bu alanın işçi hareketini etkileyen bütün temel faktörlerin gelişim süreçlerini, yukarıdaki amacımız açısından ele alacağız.

Lenin'in iktisadî temellerini açığa çıkardığı bu eğilimin «üretici güçlerin gelişim sürecinde» de nesnel temelleri vardır. Günümüzde çok açıkça görülebilen bazı gelişmeler, olgunun bu yanına özellikle ağırlık vermemizi gerektiren önemdedir. Çünkü işçi sınıfının devrimci potansiyelinin kaynağı da bizzat bu gelişmelerin varlığında daha aydınlık olarak gözükmektedir.

ÜRETİCİ GÜÇLERİN GELİŞMESİ VE İŞÇİ SINIFININ DURUMU

Lenin, emperyalizmin temel ögesi olarak koyduğu tekellerin tarihinde başlıca üç evre sayar: «Böylece tekellerin tarihindeki başlıca evreler şöyle belirleniyor: (1) Serbest rekabetin gelişmesinin en yüksek noktaya eriştiği 1860-1880 yılları. Tekeller, ancak görülebilir embriyonlardır. (2) 1873 bunalımından sonra, kartellerin önemli gelişme dönemi; böyle olmakla birlikte, bunlar, henüz istisna halindedir. Oturmuş bir durumları yoktur. Henüz geçici bir niteliktedirler. (3) 19. yüzyılın sonundaki ilerleyiş ve 1900-1903 bunalımı: bu dönemde, karteller, baştan-başta iktisadî hayatın temellerinden biri ha-

line geliyor. Kapitalizm, emperyalizme dönüşmüştür.» (a.g.e., s. 26).

Biz, bu evreleri emperyalizmin tarihindeki başlıca evreler olarak kabul edebiliriz. Ancak buna ayrıca bir dördüncü evre daha ilâve etmek gerekir. Bu dördüncü evreye terimleştirmeden şimdilik «tekellerin olgunlaşması», ya da «en yetkin biçime varması» evresi diyelim. Günümüzdeki durumu bu evre içinde ele alacağız.*

Lenin, tekellerin oluşmasına imkân veren temel koşulların «sanayiinin olağanüstü gelişmesi» ve «üretimin gitgide daha büyük işletmeler için de son derece hızlı yoğunlaşması» olduğunu söyler. (a.g.e., s. 19).

Bu iki temel koşuldan ikincisi olan yoğunlaşmayı, kitabında yeterince-kapsamlı olarak anlatır. Biz burada asıl olarak ilk koşuldan sözedeceğiz.** Bunu da sanayiinin gelişmesinin işçi si-

* Bu evreleri «emperyalizmin bunalım dönemleri» v.b. gibi ayrımların yerine koymak gibi bir amacımız yok. Yalnızca «üretici güçlerin gelişmesi» olgusunu analiz etmekte açıklayıcı değerleri olduğu için kullanıyoruz. Lenin, kendisi saydığı bu üç evreye kategorik bir anlam yüklememiştir zaten.

** «Sanayiinin olağanüstü gelişmesi» kavramı açıktır ki üretici güçlerde niteliksel değişimler olduğu tesbitine dayanır. Her ne kadar Lenin bu konuyu fazla açıklamamışsa da Liefmann isimli yazarın aşağıdaki sözlerini, bir burjuva yazarın itirafı olarak değerlendirip kabul etmesi yeterince fikir verir:

«Doğrusu, insanlığı, yakın bir gelecekte teknik yönden önemli devrimler beklemektedir; bunlar ulusal ekonominin örgütlerini de kesin bir şekilde etkileyecektir... (elektrik, havacılık). Çoğunca ve genel olarak böyle derin ekonomik dönüşüm dönemlerinde, büyük bir spekülasyon eğiliminin çoğaldığı görülür...» (a.g.e., s. 34).

Lenin'in yine bir burjuva yazarı olan Jaidels'den yaptığı alıntıda da aynı noktayı vurgulamak istediğini söylemeliyiz:

«... İşte çağdaş tekellerin tarihi içindeki bir dönüm noktası olan 1900 bunalımının önemi üzerine Jaidels'in yararlı birkaç düşüncesi:

'1900 bunalımı, temel sanayi kollarındaki dev işletmelerin yanında, bugünkü buluşlara göre önemini yitirmiş yapıda birçok işletme, 'basit' (yani birleşmemiş) işletmeler buldu; sanayideki yükselişin dalgaları onları da refaha götürmüştü. Birleşmiş dev işletmeleri hiç etkilemeyen ya da çok kısa bir süre için etkileyen fiyat düşüşü, bu 'basit' işletmeleri büyük bir sıkıntı içine attı. Bu bakımdan 1900 bunalımı, eski 1873 bunalımına oranla, çok daha fazla bir sanayi yoğunlaşmasına yol açmıştır; gerçi 1873 bunalımı da en iyi donatımlı işletmeleri seçerek ayıklamıştı; ancak o dönemdeki teknik seviye yüzünden, bu ayıklama, bunalımdan başarıyla çıkmış işletmelere bir tekel olanağı sağlayamamıştı. Böyle sürekli ve yüksek ölçü-

nifinin yerine getirdiği fonksiyon üzerinde etkilerini tesbit etmeye ağırlık vererek yapacağız.

Böylece Lenin'in özellikle vurguladığı «proletaryanın emperyalizme karşı vereceği cevap sosyalizmdir» temel ilkesinin, —bu analiz verilerine uyarlı— somut içeriğinin ne olacağı da en azından genel hatlarıyla belirecektir.

a) Kapitalizmin 1860 - 1880'e Kadarki Gelişimi

İlk makinalarla yapılan sanayi faaliyeti, manüfaktürün teknolojik temellerini sarstı ve onu yıkıma götürdü.

Başlangıçtaki sanayi devrimi, manüfaktür üretimle aynı ürünleri üretmek rekabete girişti. Örneğin dokuma her ikisinde de üretilirdi. Ama buhar gücüyle çalışan makinalar, daha ucuz mal etme imkânını yarattıkları için manüfaktürü kolayca gerilettiler.

İlk dönemin özelliği şudur: Yeni ürünler değil, yeni makinalar vardır. Yani aynı ürünleri, aynı bir üretim biçimiyle elde etmek sözkonusudur. Tezgâh yerini makınaya bırakmıştır. Devrim makına olgusundadır.

Bu dönemin makinasının ayırıcı niteliği, üretici bireyin iki özelliğini birbirinden ayırmasıdır. Kol gücü ile üretim ustalığı, yani tezgâh sistemindeki bir işçide birlikte olan bu iki özellik, görünür biçimde ayrılmıştır. Güç kaynağı olarak makinalar, kol gücüne düşen payı azaltır. Bir örnekle açıklayalım: El tezgâhını kullanan bir işçi, enerjisinin ve dikkatinin bir kısmını tezgâhını harekete geçirmek için kullanır. Bir yandan bunu yaparken bir yandan da mahareti ile ürünü işler. Oysa makina, onun hareket ettirmek için harcadığı enerjiyi ve dikkati kendi üzerine alır büyük ölçüde. İşçi artık bütün çalışmasını ürünü işlemeye teksif eder. Üretim ritmi hızlanır. Bir dokuma tezgâhındaki iğlerin hareketiyle bir dokuma kompleksindeki iğ hareketini gözönüne alalım. Aynı şeyler bir maden haddehanesinde de gözlemlenebilir. Eski demircilerin kol güçleriyle, ya da ilkel araçlarla yaptıkları, taşıma, kaldırma işlemleri mekanik vinçlerle hem de daha kısa sürelerde yapılmakta, demirciler için daha çok el hüneri isteyen bölümü ile ilgilenmektedir. Bütün bunlar işçiler açısından genel olarak işin kolaylaşması olmuyordu kuşkusuz. Aksine makinaların hızlı hareketine uyarak daha çok çalışmak zorunda idiler.

El hünerinin fazla fizik güce ihtiyaç göstermeyen biçimlerinde (dokuma gibi) ergin işçi yerine kadın ve çocuk işçiler kullanılır olmaya başladı. Bu ise düşük ücretleri kolaylaştırıyordu.

de bir tekel durumu, her yana dalbudak salmış örgütleri ve sermayelerin büyüklüğü sayesinde modern demir, çelik ve elektrik sanayii dev işletmelerinde; daha aşağı bir ölçüde de makina sanayiinde, bir kısım metalurji ve ulaştırma sanayiinde v.b. vardır.» (a.g.e., s. 34).

«İş», işlem olarak daha basit, az yönlü hale gelmiş, ama yoğunlaşarak daha yıpratıcı bir özellik kazanmıştır. İşçi, eskiden araç olarak gördüğü iş aracının, yaptığı işe ortak olduğunu, hatırladıkça kendisinin araca tabi hale geldiğini görmekteyiz.

«İş aracının işçiden kopuşu» olarak tanımladığımız bu durumun, işçinin kendi fonksiyonunu değerlendirilmesine yansıyan ve ihmal edilmez önemde olan bir özelliği de budur.

Sanayi öncesi dönemde iş aracı elin uzantısıdır. Makina insanı kendi uzantısı yaparak bu ilişkiyi radikal biçimde değiştirdi.

İşçiden kopmuş olan iş aracı, kapitalistin mülkiyetindedir. Makina onundur, onun «temsilcisi», uzantısı gibidir. Bu dönemin grevlerinde görülen makinaları tahrip eylemi, kapitalistlere olan öfkesini onun simgesi gibi gördüğü makinalarından çıkararak işçilerin durumuna, olayı yorumlayışlarına uyarlıdır.*

Bu evrede makina ürüne biçim vermez, bunu işçi yapar. İşçi ürünüyle tamamen ayrılmıştır, onda kendi katkısını görür.**

Toparlarsak; **ilk sanayi devriminin bu evresi, işçi açısından, fonksiyonunun ikiye ayrılması, sonucunu getirmiştir.**

Makinaların geleneksel üretimi her yanda dağıtması sonucu işsiz kalan eski usta işçiler yanında durgun kır hayatından kopup gelen niteliksiz işgücü sahipleri de makinaların önlenmez bir hızla kendilerine kabul ettirdikleri bu dar, yıpratıcı yorgunlukta işi ister istemez yapmak zorundaydılar. Ama bu zorlamanın üstüne bir de giderek azalan ücretlerin gün be gün güçleştirdiği hayat koşulları eklenince işçi ayaklanmaları ve direnişler, sanayi alanının sık görülen olayları oldu.

Burada şunu vurgulamak önemlidir: Bu işçi isyanlarında başı çeken önder işçilere dikkat edilirse bunların **usta işçi niteliğinde ve görece daha iyi ücret düzeyine sahip olduklarını görürüz.** Bunlar arasında Weitling, Albert, Blanc gibi işçi teorisyenleri çıktı. Hemen her ülkede bugün bile **en militan işçi kesimini barındıran madeni araçlar kolundaki işçiler, kendi katkılarını yarattıkları üründe en dolaysız görebilen ve bu yüz-**

* «Makinaları tahrip» etmenin iki ayrı biçimi olmuştur ve burada sözkonusu olan bunların ikincisidir. Yani bizzat o makinaları kullanan işçilerin yaptığı «tahrip etme»lerden söz ediyoruz. Bir de eski tezgâh sahipleri ve zanaatkarların kendi işlerini elinden alan, yoksullaştıran ve onları kendisine tabi olmaya zorlayan bu makinalara karşıduydukları tepkinin ürünü olan tahripler vardır. Bu sonuncusunun farkı açıktır. Üretici güçlerin gelişimine tepki duyan, karşıt olan bir anlayışa özgü olduğu için «gerici» niteliktedir bu ikincisi.

** Buraya kadarki bölümün ana ilkelerinin daha geniş bir açıklaması için bkz. *Kapital* I. Cilt 2. kitap s. 9-32 arasındaki bölüm. (Odak Yayınları, Mehmet Selik'in çevirisi).

den de sınıfsal fonksiyonlarının bilincine en kolay varabilen ve sahiplenen kesimi oluştururlar. Bu kesim ve genel olarak ustalık faktörüne yer vermek durumunda olan sektörlerdeki işçiler, **yüksek ücret düzeylerine rağmen** yine de mücadelenin ön safını tutarlar.

Makinalar, sözkonusu dönemi geçmişten ayırdeden bu üretici güçler gelişmesinin sembolleri, bütün etkililiklerine rağmen genel olarak işçi sınıfının ve özel olarak onun nitelikli, usta bölümlerinin kendi yaratıcı, değiştirici fonksiyonlarına olan güvenlerini, bu sınıfsal ayrıcalıklarını giderebilmişlerdi. Zaten bunların pek çoğunu geliştiren, uygulamaya sokanlar usta işçilerdir. Bazen de makinaları daha randımanlı hale getiren bir dizi ufak değişiklikler, yine işçiler tarafından gerçekleştirilmekteydi.

Dolayısıyla kol gücüyle, maharetin ayrılması işçilerin üretici yeteneklerini daha somut görmelerini sağlıyordu. Fizik gücün işçiden ayrılması özünde işçiler açısından olumlu bir devrimdir, bu olay devrimci bir adımdır. Maharet sahibi olmanın önündeki fizik (doğal) engelleri geçersizleştirir çünkü. Örneğin iyi bir demirci ustası olmak için eskiden gerekli olan kol kuvveti artık gerekli olmamaya başlar.

Kol gücünün, fizik gücün (doğal özelliğin) işçiden ayrılmasının ilk görüldüğü evre manüfaktürdür. Manüfaktür işletmelerin genellikle kırsal alanda ve birbirlerinden kopuk, uzak olduklarını biliyoruz. İşçiler iş araçlarından kopuşlarının ve yarattıkları ürüne kıyasla aldıkları ücretin azlığının farkındaydılar, ama yaratıcı yeteneklerinin daha bir artmış olduğunu kolayca görebildikleri ve bunun bilincine vardıkları için, her fırsatta baş kaldırıyorlar ve konularına uyarlı **siyasî programları** kendi başlarına oluşturuyorlardı. Özellikle İngiliz burjuva devriminde varlıklarını bu nitelikleriyle açıkça hissettirdiler. (Leveller hareketinde) Fransız Devrimi'nin ünlü Paris proletaryasının çekirdeği bu tip işçilerden oluşmuştu.

Ancak çok küçük gruplar halindeydiler. Sözü ettiğimiz nitelikleri değiştirmeksizin sanayi işçisi olarak şehirlerde yoğunlaştıkça, yapılarından gelen ve yapıcı, yaratıcı bir özü olan devrimci potansiyellerini en azından şehir çapında birleştirdiklerinde; örneklerini 1830 ve 1848 ihtilallerinde gördüğümüz etkin siyasal güçler haline gelebiliyorlardı. Programları, çağlarının üretici güçlerinin niteliğine tepki değildi. Yalnızca bu programlarının siyasal içeriği, ideolojik yanılmanın etkisini taşıyordu.

Bu son söylediklerimizin önemi üretici güçlerdeki yeni değişimleri incelediğimizde anlaşılacaktır.

b) 1860 - 1900 Geçiş Evresi

Bu dönem, 1900'lerde uç verecek olan üretici güçlerdeki nitel değişimlerin ilk biçimlenişlerinin yer aldığı dönem olmakla birlikte, asıl ola-

rak işbölümünün belirginleşmesiyle karakterize edilmelidir.

İlk makinaların kol gücüyle (fizik güçle) el hünerini ayırdığını; iş aracını asıl hareket ettirenin (makinanın), o aracı maharetiyle kullanan insandan ayrıldığını söylemiştik. İlk evre bununla tanımlanmıştı.

Bu kez, iş araçlarını hareket ettiren güç kaynakları daha geliştirilip daha büyük çaplı ve rantabl hale getirilmeleri yanında, ikinci bir olay daha gözlenir. Bu da el emeğinin çeşitli safhalarını birbirinden ayırmak, yani işbölümünün daha da incelenmesi.

Bu olgunun en göze batan sonuçları maden işleme, madeni ürünler alanında oldu. Bant sistemi denilen ve bir ürünün bir dizi işçi elinden her defasında biraz daha tamlanarak geçişi ve sonuçta hazır hale getirilişi, gerçi manüfaktürden bu yana uygulanan bir yöntemin daha da geliştirilmiş hali idi; ama bu kez sözkonusu işlemi ayırdeden bir öge vardır: Manüfaktürde bu işbölümü süreci, **yer alan insanların çalışma temposunca** belirlenirken, yani işin ritmi çalışan işçilerin niteliğine tabi iken; bu kez, çalışma ritmi, ya bir makınayla (döner bant) ya da önceden titizlikle hesaplanan çalışma cetvelleri ile tayin edilmektedir. Herhangi bir işçinin yapacağı hareket, saniyelere kadar hesaplanmış ve işçi bu tesbit edilmiş süre içinde, tesbit edilmiş bir eylemi bitirmeye mecbur edilmiştir.

Asıl önemlisi, ustalık isteyen işlerin de son derece basit, mekanik hareketlere bölünebilme imkânlarının yaratılmış olmasıdır. Bu alanda en iyi örneği maden işleme alanından verebiliriz. Eskiden metalleri şekil verme, onları «işlenebilir yumuşaklıkta tutma süresi» içinde mümkün oluyordu. Ve bir metal parçası ürün haline getirilmeye kadar bu ısıtma işlemi defalarca tekrarlanmak zorundaydı. Ama şimdi soğuk metalleri işlemeyi mümkün kılan âletler, hem ürün elde etme süresini kısaltıyor, hem de usta emeği daha basit hale getiriyor, bunun da ötesinde bu emeğin de iş bölümü konusu yapılmasını, yani parçalanmasını imkân dahiline sokuyordu.

İşçinin fonksiyonunun bir adım daha geriletilmesidir bu. Gerçi toplam olarak işçi sınıfının ürüne katkısında fazlasıyla bir değişiklik yoktur ama birey olarak işçinin ürettiği nesne üzerindeki katkısı, ona daha da uzak gelmeye başlar.

Bu olayın ideolojik-politik yansıması işçi sınıfının örgütlenmelerinde görülür. Aynı ve birbirine rakip eğilimde sendikalar açıkça ortaya çıkar. Eskiden sırf irtibat yokluğundan ve aynı amacı gerçekleştirmek için farklı yöntemler önermekten doğan ayrı gruplar, bu kez **amaç açısından birbirleriyle farklı**, hatta zıt durumda olabiliyorlardı.

Yukarıda sözünü ettiğimiz olguyla bu örgütsel biçimleniş arasında doğrudan bağ kurmak görünürde zordur. Ancak otomasyonun artışıyla birlikte işçi sınıfı içinde ilk **fonksiyonel farklılık**

lar da belirlemeye başlar. Örgütlenme ayrılıkları, bu olayla daha kolay açıklanabilir.

Bir dizi teknik gelişme, işbölümünü en uç noktalara kadar vardırırdığında, yüzlerce işçinin aynı anda çalıştırıldığı büyük kombinalar kuruldu. **Bu, görevi denetim olan bir gurup adamı gerektirdi.** Eskiden bu denetim görevi tezgâhın en usta işçisine doğal olarak yapılırdı. Bu kez, ustalığı gerektirmeyen basit mekanik işlerdeki işçilerin sürekli uğraş içinde olmalarına «nezaret etmek» gibi, **yapılan işin bilgisini gerektirmeyen bir işlev oldu denetçilik.** Bu görevi üstlenenlerin üretime katkıları yoktur. Bunlar işlerinin niteliği gereği, işvereni «temsil ederler». Ücretlidirler ama, onların ücretleri, üretimden ayrı bir işin karşılığıdır.

Bunların yanında gelişkin teknik cihazların bakım ve işlerliğini gözetme görevini yapan «teknisyen» kesimlerin de sayısı artmıştır. Mühendislik hizmeti de önem kazanmıştır. Her ne kadar bu sonuncular el emeğinden nitelikçe farklı bir emek türünün taşıyıcıları olarak ayrılırlarsa da, üretim alanının genel manzarası içinde görünürler ve etkileri, katkıları somutça gözlemlenir.

İşçilerin ve araçların denetim ve gözetimi ile görevli kesim, anlaşılır nedenlerden ötürü işverenlerce daha yüksek ücretlerle taltif edilir. Üretim alanının ayrıcalıklı unsurlarıdır bunlar. Bir işçinin ücreti az ya da çok belli esaslara göre tayin edilebilirken, bunların ücretleri için böylesi bir ölçü tesbit etmek mümkün değildir. Tek bir ölçüden söz edilebilir ki bu da —tamamen öznel olması yanında asıl olarak— işçiyi daha sıkı çalışmaya zorlamaktır.

Bu işi despotça yapıp yapmamaları da aslında önemli değildir. Gözetçi ve denetçiler ne denli iyi niyetli olurlarsa olsunlar, nesnel konumlarıyla işçiden ayırırlar ve bu konumlarının doğal gereği olarak işçiye karşı karşıya gelirler.

İşçi aristokrasisi, teknolojik gelişmenin, otomasyonunun bir sonucu olarak doğmuştur. Yani işçi sınıfı içinde işçilik fonksiyonuna göre değil, bir başka ölçüde göre bir hiyerarşi oluşmuştur. Loncaların ustalık esasına uyarlı hiyerarşileri değildir bu.

Görevleri işçileri denetlemek olan ücretli kesim. **İşçi sınıfı içinde doğan hiyerarşinin tepesinde bunlar vardır.**

Bu bir hiyerarşi olmayabilirdi, eğer teknolojik gelişmenin işçi sınıfının fonksiyonunda yaptığı önemli değişimlerin niteliği buna uyarlı olmasaydı.

Hiyerarşi kuruldu ve etkili oldu. Yalnız üretim alanında kalmadı bu. Sendikalar ve işçi sınıfının legal siyasal örgütlerine de yansdı. Lenin'in sözünü sık sık ettiği işçi bürokrasisi doğdu böylece.

Gözetçi ve denetçilerin çekirdeğini oluşturdukları «işçi aristokrasisi», neden işçi sınıfı tarafından dışlanmadı? Bu soruyu, sözünü ettiğimiz dönem içinde işçi sınıfı hareketinin radikal dozunu giderek yitirmesi tarihî gerçeğiyle birlikte düşünelim. Ve yine yaklaşık 1880'lerden iti-

baren Batı Avrupa kapitalist ülkelerinin hemen tümünde sendikaların ve sınıf siyasî partilerinin kurulmasının serbest bırakılması ve parlamenter demokrasinin Kıta çapında işler hale gelişi olgusu hatırlansın.

Bu olgulara ilâve edilmesi gereken ve yukarıdakilerin açıklanması için dış çerçeve, dış koşul değerinde olan birtakım önemli olguların daha sonra sözünü edeceğiz. (Ücretlerin görece artışının yarattığı ekonomik doyum imkânı) Ancak çekirdek sorun yukarıdaki ilk sorudur.

Belli bir iş, özel ustalık gerektirdiğinde, bu işi yapanı denetlemek ancak bu ustalığı bilen birinin yapacağı bir şeydir. Ama eğer iş, basit bir mekanik etki halindeyse ve bunun yapım süresi belliyken, denetçilik, iş ustalığı gerektirmez demektir.

Herkesin yapabileceği kadar basit hale indirgenmiş bir işi yapan işçinin kendine ve kendi fonksiyonuna vereceği değer in kapsamı, önceki dönemin nitelikli, çok yönlü işçisine göre kıyas kabul etmez derecede farklıdır.

O dönemin işçisi, işinin gerektirdiği teknik bilgileri edinmek zorundadır ve buna sahiptir. Oysa işbölümünün gerektirdiği işçi tipi için bu bilgililik bir anlamda fazladır. O herkesin yapabileceği kadar basit bir mekanik etkiyi temsil etmektedir. İşbölümünü en uç hallere vardi-tan Taylorizmin sonucu, kör bir insan, yaptığıının sonucunu göremeyen bir insan bile, pekâlâ üretim sürecine girebilmektedir.

İşçiden, yaratıcı, kelimenin gerçek anlamıyla değiştirici bir fonksiyon beklenilmemektedir ve zaten üretim süreci içindeki rolü itibarıyla bunu **orada edinmesi** de daha fazla imkânsız olmaktadır. Bunu ayrıca güçleştiren bir önemli neden ise, bilim ve tekniğin gitgide özel eğitim ve öğretim gerektiren bir uzmanlık alanı olarak genel işçilik faaliyetinden uzaklaşmasıdır.

İlk sanayi dönemlerinin öncü işçisi, asil olarak bilim ve teknik faaliyet alanlarına katkıda bulunabileceğine güvenen ve bunu birçok kez ispatlamış işçidir.

Ama şimdi açıkça görülen nedir? İşçilik fonksiyonunun parçalanması ve dar mekanik etki türlerine ayrılması ile işin kendisinin gerektirdiği sınırlı bilgidan de nesnel olarak uzaklaştırılan işçi; bilim ve tekniğin giderek daha özel bir iş olmaya doğru gidişle birlikte, ikinci bir uzaklaştırılmaya maruz kalır. Bu bir kopma doğurur sonuçta.

Sürekli tekrarlarla yapılan mekanik işin fizik yoruculuğu bir kenara, asıl olarak tekdüzeliğin getirdiği zihni yıpratıcılık önemlidir. Her iş günü saatlerce ve işçilik yaşamı içinde aylarca ve yıllarca bu tekdüze işe koşulan ve bunu tüm dikkatini bu işe vermesini gerektiren bir çerçevede yapan kişi, bir işçi, denetimin her türlü-süne açıktır.

Denetçi ve gözetçiler ancak böyle bir durum sözkonusuyken etkili olabildilerdi ve oldular.

Yoğunlaşan üretimden edinilen muazzam

Birikim 20/48

kârların bir kısmı işçi ücretlerine eklendiğinde eğer bir **rüşvet etkisi** yapabiliyseye ve 1900'lerde gerçekten böyle sonuç alındığının ilk çarpıcı ürünü, revizyonizmin ortaya çıkışıyla görüldüyse, temelde bu nesnel durumu varolduğu içindir.

Bu, temel olayın sosyalist harekete yansımasıdır. Oysa daha önce sözünü ettiğimiz gibi, olay asıl olarak, işçi hareketinde sosyalist amaçlı olmayan, bu amaca karşıt hareketlerin ayrı örgütlenmeleriyle kendini belli etmiştir.

Aslında yukarıdan beri anlattığımız sürecin ürünü olan ve şu son belirttiğimiz sonucun oluşmasında çok önemli dış koşullar görevini yaptığını daha önce söylediğimiz diğer olgular (sömürgelerden edinilen kârların ücretlere yansması ve genel olarak ücretlerin eskisine oranla artışı) bir sonraki bölümde anlatılacaktır. Bu iki olgu serisinin toplu yorumu, bunların doğurduğu son derece hayati ideolojik-politik sorunlar da orada açıklanacaktır.

c) 1900'ler ve Sonrası (1945'e kadar)

Bu döneme özgü sayılacak üretici güçlerdeki nitel gelişimi incelemeyen önce, buraya kadarki gelişimin işçi sınıfının yerine getirdiği fonksiyon üzerinde yaptığı değişimleri formüle edelim:

a) Sanayi öncesinin zanaatkâr-İşçisinde birleşik olan kol gücü ve iş mahareti, makinelerin kullanımıyla ayrışır. Kol gücü fonksiyonu makina-ya geçer. İlk ayırım budur.

b) Makinalar geliştirildikçe bu kez kompleks bir yapısı olan iş maharetinin de ayrışması mümkün hale gelir. Tek tek işçiler, kompleks bir mahareti değil, basit mekanik işlemleri temsil ettiklerini görürler. İşte bu görünüm, kendisini daha önceki dönemin zanaatkârıyla kıyaslayan tek bir işçiyi, kendisinin ürün üzerinde çok daha az katkısı olduğu sonucuna vardırır. Aynı kıyaslamayı, makineler, iş araçları için yaparsa bu kez tersine bir sonuç elde eder.

Toplu sonuç şu olur: Makinaların fonksiyon alanı, işçiye özgü fonksiyon alanı aleyhine genişlemektedir.

Şimdiye kadar anlattığımız evrelerde henüz makinelerin, iş araçlarının, kol gücü (fizik güç) çizgisini aşır; artık basit mekanik işlemler toplamı olan iş mahareti alanına da uzandıklarını görmedik.

Oysa daha sonra gelişim bu yönde sürecektir. Yani, makineler, fizik güç büyümelerinin yanısıra artık birçok mekanik işlemleri de yapar duruma getirileceklerdir. Bilimsel ve teknolojik gelişme, kol gücü ve iş mahareti şeklindeki ilk ve kaba ayırımı artık aşmıştır. Bu ise bir anlamda, işbölümünün de aşılması, onun yerine otomasyonun geçmesi demektir. İşbölümü, tek bir işçideki maharetin, bölünerek daha çok sayıda işçilere taksim edilmesidir. Ve denilebilir ki bu anlamda sınıf olarak işçilerin toplam fonk-

siyonu aynıdır. Oysa otomasyon, işçiler arasındaki olaya makinanın da katılması demektir.

İşçi emeği giderek basitleşirken makina kompleksleşmektedir.

Çok kısa zaman aralıklarında görülen şudur: Daha az sayıda işçi daha çok şey üretebilmektedir. Bir işçinin kendiliğinden varacağı sonuç bu durumda bellidir: Bunu makina sağlamıştır.

Her ne kadar gelişkin bir makina işçinin çalışma ritmini daha da hızlandırır ve bir işçi bunu apaçık görürse de onun asıl gördüğü daha dün bir işçinin yaptığı işlemin şimdi bizzat makina tarafından yapılıyor oluşudur.

Dolayısıyla olay «emek üretkenliğinin artışı» dışında bir başka ögeyi de barındırmaktadır.

Bunun ise işçi sınıfının ideolojisi üzerinde etkisi tartışılmaz önemdedir. **İşçi sınıfının kendiliğinden erişebileceği en üst bilinç ile Marksist teorinin ona vereceği Sosyalist bilinç arasında nitel fark bu noktada en çarpıcı biçimde gözükür.**

İdeoloji, bir sınıfın içinde bulunduğu durumu ve ilişkileri kendi konumu açısından yerine getirdiği fonksiyonu veri kabul ederek yorumlamasıdır.

Kendi fonksiyonunu veri kabul etmek... İdeolojinin özü buradadır.

Sınıf ideolojisi, bu fonksiyonun zaman içindeki değişimine uyarlı olarak şu ya da bu oranda değişir. Ama bu değişim, fonksiyon ana hatlarıyla varoldukça niteliksel olamaz.

İşçi sınıfının kendiliğinden bilinci, işçi sınıfının yerine getirdiği fonksiyonu değişmez —veri— kabul ettiği sürece, sosyalist bilinç haline dönüşmez. İşçi sınıfı en radikal yöntemlere başvurup —fonksiyonunu değil— konumunu değiştirmeye çalıştığı sürece, egemen ideolojinin çemberinden kurtulamaz.

Bu konu üzerinde yazımızın son bölümlerinde yeniden duracağız. Şu anda bu konuya girmemizin nedeni bir dış müdahalenin —nitelikçe değişik bir bilinç verme faaliyetinin— olmayışı halinde, işçi sınıfının varolan durumu nasıl görebileceğidir. Bu varolan duruma, bu nesnel görünüme uyarlı olan ideolojisinin nasıl biçimleneceğidir.

İşçi sınıfı, sınıf olarak değilse bile, tek tek işçiler olarak ürünün elde edilmesinde katkısının giderek azaldığını düşünecektir. Sanayi ilk dönemlerindeki işçinin makinaları değiştirebileceği, onları daha verimli aletler haline getirebileceğine inandığı, dahası bunun pek çok örneğini gösterdiğini belirtmiştik. Böylece eski zanaatkârın kendi iş aracını yetkinleştirerek maharetini ürüne daha iyi yansıtmak istemesine benzer bir durum hâlâ geçerliydi. İşçi iş aracından ayrıldığını (hukukî ve fiilî olarak) görmekte, ama iş aracına kendisinden üstün bir fonksiyon tanınamamaktadır. Çünkü ona biçim verebilmektedir, değiştirebilmektedir.

Ama otomasyon sürecindeki işçi için bu ar-

Birikim 20/49

tık sözkonusu değildir. Bilim ve teknoloji işçilerin fonksiyon alanlarının çok dışındadır. Dolayısıyla makina ve genel olarak iş araçları, onun görgü ve bilgi alanlarının dışında geliştirilmekte ve o kendi fonksiyonunu bu gelişkin makinaya tabi kılmak zorunda kalmaktadır. Yani makina onu değiştirmektedir.

İşçiler kendi yaratıcı imkânlarının, üretim sürecine nitel etki imkânlarının bilim ve teknoloji-deki yükseliş ile hemen tümüyle yok edilmesi yanında; üretici fonksiyonuna da otomasyon sürecinin artan müdahalesini görmektedir. Birey olarak işçide ve genel olarak işçi sınıfının **kendiliğinden bilincinde** bu durumun doğruduğu etkiler savunucu nitelikte olmuştur.

İşçi sınıfının yerine getirdiği fonksiyonun kapsam olarak daralması, basit bir mekanik etkiye indirgenmesi temeli üzerinde yer alan bu gelişmenin yorumlanması, devrimci, **sosyalist bilinç ışığında ise** yukarıdaki aksine «taarruzî» bir niteliktedir.

Çünkü işçi sınıfına **verilecek devrimci bilinç**, onun yerine getirdiği **işgücü fonksiyonunu temel veri kabul etmez**. Bu, işçi sınıfı için ideolojiden öte **teoriden** sözetmemizin temel nedenidir. (İdeoloji üzerine yaptığımız tanımı hatırlayalım.) İkincisi, işçi sınıfının devrimci bilinç kazanması demek, onun halen yerine getirdiği fonksiyonun ötesinde yeni bir fonksiyon yerine getirebilecek duruma getirilmesi demektir (sosyalist toplumun yönetici sınıfı olması **bunun** bir gereğidir).

Toplumsal faaliyetlere **doğrudan katılmayı, fonksiyon alanını genişletmeyi** temel almak... veya bu toplumsal faaliyetlerin **ürünlerinden yararlanma** imkânını temel almak... İleri devrimci eğilimi, ikincisi kendiliğindencilik ve ekonomizmi anlatır.

Fark açıktır ve nitelikseldir. Devrimci yaklaşım için, işçi sınıfının toplumsal fonksiyonlara filen katkı yapma imkânlarından uzaklaştırılması **nesnel «gerçeği»ni değiştirmek**; yani onu kapitalist sürecin aksine, yeni fonksiyonlar kazanma yoluna seferber etmek sözkonusudur. Kendiliğindenci eğilim ise bu «gerçeğe» teslim olmak ve işçi sınıfını, katılma değil, yararlanma imkânı üzerine yöneltmek demektir.

İkinci durum, kendiliğindenci, özü gereği ekonomizme yönelecektir. Koşullar da elverişlidir buna.

Lenin'in **Ne Yapmalı'da** ve bütün eserlerinde kendiliğindencilik ile ekonomizmi ikiz kardeşler olarak koyması buradan kaynaklanır.

Kendi ekonomik durumunu, çıkarlarını temel alan ekonomist yaklaşım, eskisine kıyasla artan ücret düzeyini bu hale getiren önemli bir ögenin de sömürgelerden edinilen kâr olduğunu apaçık bilir.

Kendi refahlı durumuna katkıda bulunan bu ögeyi «kendi doğal hakkı» saymak yolundaki bir çaba, daha sonraları «sosyal emperyalizm» ideolojisi olarak ortaya çıkacak şeyin temel motifi-dir.

(Bu bakımdan metropol ülkelerde, «işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını korumak ve geliştirmek» temeli üzerinde yapılan propoganda son derece dikkatle ele alınması gereken bir konudur.)

Konumuza dönelim. Ekonomist yaklaşım her zaman olduğu gibi revizyonizmin temelidir. Marksizm'in devrimci özü ortadayken ve resmî parti düşüncesi bu iken, «geleceği —yani bir toplumsal bunalımın Marksistlere yüklediği siyasal görevleri— düşünen» ekonomizm öncüleri, Marksizm'i kendileri için «işe yarar» hale getirmeğe çalışacaklardır.*

Sonuçlar, etkiler biliniyor. (I. Dünya Savaşı başındaki durum) Öyleyse ekonomizmin sonuçta «sosyal şovenizm» ve «sosyal emperyalizm» ideolojilerine varışı üzerinde durmak zorunludur.

İdeoloji üzerine daha önce yaptığımız tanımı dikkate alalım. Buna göre, «sosyal şovenizm», sorunlara kendi ulusal kimliğini veri kabul ederek bakmak, ulus temeli üzerinde bir sosyalizm **düşünebilmektir**.

«Sosyal-emperyalizm» ise, **aynı mantığı** kendi ulusuna diğer uluslardan daha ayrıcalıklı, daha üstün bir yer tanıyarak, yani uluslararasıda en tepede «kendi ulusu» olmak kaydıyla bir hiyerarşi olduğu temelinden hareket ederek daha «**geliştirilmiş**» biçimindedir.

Bu ideolojilerin egemen oluşlarına yol açan iktisadî temeller, yani ekonomik çıkara dayalı olan yanı üzerinde Lenin'in söylediklerine eklenecek birşey yoktur. «İşçi liderleri ve işçi aristokrasisi», varolan görece refah konumlarını korumak, yağmadan aslan payını kazanıp daha da artırmak amacıyla «kendi» hükümetlerini desteklemeye koştular. «Ekonominin politikayı da belirlediği»ni seve seve kabul etmeye razı parti yöneticileri de bu kervanın en başına geçtiler.

«Burjuvazinin baş toplumsal desteği (askeri

* O dönemde işçilerin genel olarak eriştikleri ekonomik düzey gözönüne alınırsa ve geçmişle kıyaslanırsa ilginç ipuçlarına varılır.

Siyasî mücadeleler açısından «dürgün» 1900'lerdeki ekonomik düzey siyasî mücadelelerin yoğun olduğu 1830-1850 dönemindeki genel ekonomik düzeyin hayli üzerindedir.

Eğer yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız süreç gözönüne alınmazsa «sağduyu» şu yargıya varır: İşçi sınıfının siyasî mücadelesi, içinde bulunduğu ekonomik düzeyle ters orantılıdır. «Evrim, devrim aşamaları» mantığı işte böylesi bir tesbitten çıkar.

Görünüm bu mantığa hak verebilir. Belki 1900'lere kadar süreç —yine görünürse— bu mantığı iyiden iyiye onaylar ama işte bu tarihten sonraki dönem dikkate alındığında, ancak ve ancak özne bir takım gerekçelerle kendini savunur.

Bu mantığın yanlışlığı, en çarpıcı biçimde iki dünya savaşı arasında görüldü. 1921, 1924 ve hele kapitalizmin tarihinde gördüğü en ağır bunalım olan 1929 bunalımlarının «devrimci yükseliş» yerine ne getirdiği biliniyor.

Birikim 20/50

değil)» (Lenin, a.g.e., s. 15) olan bu tabakalar, yani işçi sınıfı içinde doğan hiyerarşinin en üst kesimini oluşturan bu zümrelerin tavrı, yalnızca «iktisadî çıkarlarını korumak» gibi bencil bir hesaptan ibaret değildir. Lenin'in deyimleriyle «alçaltıcı bir iflâs» sözkonusudur ayrıca.

Bu alçaltıcılık, «sosyal emperyalizm» olgusundaki kendi ulusunu başka uluslar üzerinde gören ve bu aşağı —geri— ulusların, «kendi ulusuna» karşı birtakım «vecibe»leri olduğunu var sayan ögeden gelir.

Enternasyonalizmi kabul ettiğini defalarca söylemiş olanlar için özellikle tiksindirici olan bu alçaltıcı önkabul, eylemle su yüzüne çıktığında, sonuçları korkunç olan bir «iflâs»a yol açtı. Savaş sonrası Avrupa'da faşizme karşı etkili bir ideolojik mücadele verilemediyse bunun bir nedeni de bu ideolojik iflâs olmamış mıdır?

Faşizm açıktan açığa uluslar arasında doğal ve değişmez bir hiyerarşi olduğunu iddia ediyordu.

1908'de emperyalizmin «uygarlık götürdüğü» tezini savunmakla revizyonist akım —«doğal ve değişmez» dememekle birlikte— «varolan konumları itibarıyla» uluslararasıda bir hiyerarşi olduğunu kabul etmiş durumda değil midir?*

Faşizm «doğal» hiyerarşiyi devam ettirmek ister. Revizyonist akım ise varolan hiyerarşinin tepesinde olduğunu kabul ederek, aşağıdakini kurtarmak istemektedir. (en «iyi niyetli» yorumdur bu) Böylece onlar emperyalizm ideologlarının göz boyama temalarının benzeri bir mantığı sergilemiş olurlar.

Lenin «kendi» ülke sömürgelerini değil de başka ülke sömürgelerinin «kurtulması» veya «kurtarılması» üzerine ateşli nutuklar atan emperyalist ve revizyonist ideologların aynı çamurdan yapıldığını her zaman söyler.

Birisini **kurtaracağını** söyleyen biri iyi niyetlidir veya değildir. Bu konumuz değil. Ama kurtarma ilişkisi, kurtaracak olan ve kurtarılacak halde olan iki ögeyi varsayar. İkinci öge birinciye göre geri, âciz veya güçsüzdür, veya daha da çarpıcısı kurtulmayı düşünemeyecek kadar idrakten yoksundur. «Kurtarıcı»mız, en hafif niteliğiyle bile kendisinden «aşağı» kabul ettiği birini, «özverili» bir davranışla «kurtarıp» bir yere koyar. Ama bu koyulan yer bu tip bir ilişkide en iyi ihtimalle kurtarıcının ayaklarının dibidir.

Sömürgelere «uygarlık götürerek» onları «kurtaran» emperyalist kampanyaların sonuçları hep böyle olmuştur ve hatta daha kötüsüdür.

Revizyonizmin ekonomik çıkara dayalı temelinden çıkan «kurtarma» tezleri, bu çıplak gerçeği örter ve onaylar.

Tekellerin iktisadî yapısı mülk ve sermaye sınıfları arasında bir hiyerarşi doğurmuştur. Aynı şekilde işçi sınıfı içinde doğan bir hiyerarşi de

* Kautsky'nin «sanayileşmiş... uluslar ve «tarımcı uluslar» arasında yaptığı ayrımı hatırlayalım. (Bkz. *Emperyalizm...*, s. 107).

vardır. Bunu az önce anlattık. Böylece **metropol ülkelerdeki temel sınıfsal ilişkinin, hiyerarşik yapıları olan iki temel sınıf arasında ilişkiye dönüştüğü gerçeğine varmış oluyoruz. Emperyalizm, uluslar arasında da bir hiyerarşi kurulması, bunun yapısallaştırılması demektir.**

Mülk sahibi sınıflar arasındaki hiyerarşik yapıyı Lenin şöyle açıklıyor:

«... Birkaç elde yoğunlaşmış ve sadece küçük ve orta kapitalisti değil, çok küçük kapitalist ve çok ufak patronları da **kendine bağlayan yaygın ve sıkı bir ilişki ağı** kurmuş olan malî sermaye...» (Lenin, a.g.e., s. 129, a.b.ç.).

Lenin'in malî sermaye hiyerarşinin tepesindekiler üzerine yaptığı tesbitlerde, bu kesimin, sermayenin sahipliği değil, **yönetimi ve denetimi fonksiyonunu** yerine getirdiğini görüyoruz.

İşçi sınıfı içinde doğan hiyerarşinin tepesini oluşturan «işçi aristokrasisi ve bürokrasisi» de **aynı fonksiyona** sahiptir.

Siyasî ve idarî diyebileceğimiz bu fonksiyonlara sahip bu iki elit zümre, her ikisinin de durumunu sarsacak **ortak tehlike** karşısında hemen ittifak ederler. Bu tip tehlikeler ise iki çesittir. İlki «iç tehlike»dir, Marksist anlamda sosyalizmdir. Revizyonizm bu «tehlike»ye karşı «işçi aristokrasisi»nin ideolojik silâhıdır. Sovyet Devrimi esnasındaki **i; savaşta ve 1920'lerin** Almanya, Finlandiya, Polonya ve Macaristan olaylarında devrimçilere karşı sıkılan kurşunların bir çoğu bu silâha tapanlarca atıldı.*

«iç tehlike», **hiyerarşik yapıyı altüst etme»yi giderek tüm hiyerarşik yapıları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Sosyalizmin özüdür bu.**

Hiyerarşik yapıların tepesindekiler tarafından bir de «dış tehlike»den söz edilir. Ve buna karşı önerilen ideolojik-politik slogan ise «**avatan savunması**»dır.

Bunu da Lenin yukarıdaki alıntının devamında şöyle anlatıyor:

«...Başka ulusal malî gruplara karşı girilen gitgide yoğunlaşan mücadele...» (Lenin a.g.e., s. 129).

Lenin'in çağında emperyalist dünya sistemi, birbirinden ayrı ama aynı nitelikte beş-altı emperyalist düzenin toplamı sayılabılırdi. Bu birim emperyalizmlerin doruğundakileri anlatan tanım ise «ulusal malî gruplar»dır.

Eğer «başka ulusal malî grup», «mücadele»yi kazanırsa «tepe»yi onlar işgal edeceklerdir. Yenilenin ülkesinde genel olarak hiyerarşik yapı kalacak ama eski élitler daha aşağı duruma

* Almanya'yı yeniden ve çok daha güçlü bir emperyalist mihrak haline getirmek isteyen Nazi'lere karşı Sosyal Demokratların —daha pek az yıl önce Komünistlere karşı «kasap» ünvanını hak edecek kadar şiddetle mukabele edenlerin— «tutuk» tavrı, nedensiz değildir ve surf pasifizizmle veya «dar görüşlülük»le açıklanamaz.

Birikim 20/51

düşürüleceklerdir. Bunu tehlikeli hale getiren bir faktörü daha detaylı anlatacağız. Bu ise hiyerarşik yapının en altını oluşturan sömürgelerin elden çıkışıdır.*

Metropol ülkelerdeki hiyerarşik sınıf ilişkileri veri kabul edilerek toplam metropol ülkeyi, sahip olduğu sömürge ülkeler üzerine oturtan bir düzen, emperyalizmin hiyerarşik niteliğinin bir diğer çok önemli yanını gösterir: Uluslararası hiyerarşi.

Emperyalizm genel sorunu içinde milli sorunun özel önemdeki yeri buradan, uluslararası hiyerarşik bir düzen getiren tarihî durumdan kaynaklanır.

EMPERYALIST DÖNEMDE MİLLİ SORUN

Marx, kapitalistleri, kendileri ile işçi sınıfı arasındaki ilişkiyi temelde nasıl gördüklerini, en veciz şekilde anlatan bir konuşmayı nakleder. O'Connor adındaki bir avukat, «Güney için adalet» sloganı altında, 1859 yılındaki zenci köleler ile çiftlik sahipleri arasındaki ilişkiyi şöyle savunuyordu:

«Baylar, zenciyi bu kölelik durumuna sokan bizzat **tabiatın kendisidir**. Zenci kuvvetlidir ve çalışma gücüne sahiptir; **ancak**, ona bu gücü ve kuvveti vermiş olan tabiat, hem **yönetme için gerekli aklı hem de çalışma için gerekli olan arzu ve iradeyi ondan esirgememiştir.**» (Alkışlar). «Ona bu yetenekler verilmemiştir! Bu zenciyi çalışma arzu ve iradesinden yoksun yaratan aynı tabiat, kendisine, onda bu arzuyu zorla yaratacak, ve onu kendisine uygun ve hem kendisi ve hem de kendisini yöneten efendisi için yararlı bir hayat sürebileceği iklimde yararlı bir hizmetkâr haline getirecek olan bir efendi vermiştir. İddia ediyorum ki, zenciyi tabiatın onu koyduğu durumda bırakmak, ona ken-

* Almanya'da I. Dünya Savaşı ertesinde kurulan Weimar Cumhuriyeti Avrupa'nın «en demokratik» düzeni idi. Hiyerarşinin tepeleri dış baskılarla eğilmek zorunda kalmış «taban»la aralarındaki mesafe yakınlaşmıştı. Mülk sahipleri hiyerarşisi için bu «dış baskı» Versay diktasını uygulayan galip emperyalist metropollerdir. İşçi aristokrasisi için ise Sovyet Devrimi bu etkiyi yaptı. Faşist (Nazi) ideolojiyi ve siyasal hareketi doğuran koşulların basit mekanizması böyle açıklanabilir. Nazilerin hem Sovyetlere, hem de Fransız, İngiliz ve ABD emperyalistlerine karşı sonu dünya savaşına varan kampanyaları yanında, sömürge ulusların tümünü «aşağı insanlar» kabul eden ırkçı teorilerini hatırlayalım. Bu üç belirgin motif, sömürgelerini yitirmiş bir ekonominin, diğer emperyalistlerin sultasını yaşıyan (Versay diktası) emperyalist bir ülkenin ve Sovyet düzeninin varlığı ile hiyerarşik yapısını açıklamakta gelişkiye düşen zümrelerin egemenliğindeki bir *toplumsal düzenin* reaksiyonunu anlatır.

disini yönetecek bir efendi vermek, adaletsizlik değildir; ve bunun için de **onu çalışmaya ve kendisini yönetmek** ve onu hem kendisine hem topluma yararlı bir hale getirmek için emek harcayan ve yeteneğini kullanan efendisine hakkı olan bir karşılığı sağlamaya, zorlamak, **onun herhangi bir hakkını elinden almak demek değildir.**» (Kapital, III. Cilt, I. Kitap, s. 586-587 a.b.ç.).

Bu konuşmadaki «doğal yasa» mantığı, egemen sınıflar için tipiktir.* Sınıf mücadelesi, kapitalistleri bazı toplumsal yasaları kabul etmek zorunda bıraktığı zaman bu «doğal» anlayış geri plânda kaldı ama sönmedi. Daha sonra sömürgeler sorunu ön plâna çıktığında bu kez aynı «doğal yasa», öğeleri iki ayrı uluslar olacak biçimde yeniden ön plâna getirildi. Bu kez «doğanın yetenek vermediği» kesimler sömürge uluslar oldu. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dışında kalan bütün dünya insanları, işte bu «yeteneksiz» ve «yöneticilere ihtiyaç duyan»lar kategorisine sokuldu.

Oysa bu halklar, bu uluslar tarihin çeşitli evrelerinde, o dönemin Avrupalılarınca saygıyla anılan uygarlık örnekleri vermişlerdi.

Fakat şimdi bütün bunlar da dikkate alındığı halde yine de bu ulusların tümü «aşağı» sayılıyordu. Çünkü **artık ölçüler değişmiştir**, geçmişin ölçüleri yoktur artık ve tek ölçü vardır: ekonomik düzey.** Kautsky'nin «sanayici» ve «tarımcı» uluslar ayrımı tesadüfî değildir.

Emperyalizmi olumlayan yaklaşımın ölçüsü tam da budur işte. **Kapitali yönetenlerin** emperyalist ideolojileri ile, bir başka yönetici kategori olan «işçi aristokrasisi ve bürokrasisi»nin «sosyal» emperyalist ideolojilerinin ortak ölçüsü, **ulusal ekonomik düzeyle** ifade edilir.

Geri ve ileri, üstün ve aşağı uluslar ayrımı yapılır böylece.

Metropol ülkelerde bu temelden kalkan «sovenist» ideolojiler egemen olurken, sömürge uluslardaki siyasal hareketlerde **işte bu ideolojilere tepki** bir ulusçu ideoloji ortaya çıktı.

* O'Connor zencilerden sözediyor. Ama elbette O'Connor gibileri Latin Amerika ulusları, Yakın Doğu, Hint ve Çin ulusları için de aynı anlamda nutuklar irad etmişlerdir.

Ama şuna dikkat ediniz. Konuşmadaki o pek güvenli hava ve «adalet» teması, daha sonra görülmeyecektir. Zenciler Amerikan İç Savaşı sonucunda kazandıkları kısmî özgürlükle bile doğal yeteneksizlik yasasının ne denli saçma olduğunu gösterebildiler. Artık O'Connor'lar Klu Klux Klan üyeleridir. «Doğal Yasa»cılarının asıl özü zaten budur.

Naziler, doğal yasaların «adalet» örgütlerinden soyunduklarında görülen yüzlerinin sembolleridir.

** Avrupalılar, Amerikalılar'ın «kültürsüz»lüklerini alaya alır, küçümserler. Ama Amerika en «ileri» ve «üstün» ülkedir. Kapitalist mantık da böyle gerektirir.

Birikim 20/52

Bu ideolojiler, uluslar arasındaki hiyerarşik düzene karşı çıkıyorlar ama, çözümünü **hiyerarşi alanının dışına** çıkmakta buluyorlardı. «Siyasal kurtuluş hareketlerinin» amacı buydu. Ulus, bu hiyerarşik düzene tepki duyan tüm sınıfları içine alan ve «işbirlikçi»leri dışta bırakan bir bütünlük olarak «ezen ulus»a, kendisini «üstün» gören emperyalist ulusa karşı harekete geçiyordu. Anti-emperyalist milliyetçi —ulusçu— ideolojinin tepkici niteliği böyledir. Bu tepkiciliğin diğer unsurlarına ileride değineceğiz.

Anti-emperyalist ulusçuluk, klasik burjuva milliyetçi ideolojiden bir hayli farklıdır. Çünkü ilki, ikincisinde olmayan, ya da ilk tarihî biçimlenişinde hayli geri plânda olan bir ögeye sahiptir tepkici de olsa bu ögeyle karakterize edilir: Uluslararası üstünlük-aşağılık ayrımı.

Bunun tarihî nedenlerini çok kısa bir sömürgecilik tarihi yeterince açık gösterir. Zulüm, baskı, aşağılama dolu bir tarihtir bu. Sömürge uluslar; emperyalistleri, yöneticiler, askerler, tüccar ve kapitalistler ve misyonerlerden oluşmuş özel ve seçilmiş bir bileşim olarak sömürge ülkelerin toplumsal yapısı üzerinde görüldür. İş araçları, teknolojik üstünlükleri, farklı yaşama biçimleri, entelektüel düzeyleri ve hiç yanlarından eksik etmedikleri etkin silahları ile beraberdiler. Bütün bunlarla bir toplumsal üstünlüğü temsil ediyorlardı. Bu «üstünlük»lerini doğal bir temele yerleştirmek için, deri rengi farkında simgeleştirdikleri ırksal farkı da vurgulamaktan geri kalmadılar.

Oysa milliyetçilik, anti feodal nitelikte olduğu devrimci evresinde böyle bir ögeye sahip değil gibi gözükmekteydi. Milliyetçi ideolojilerin misyonerleri diyebileceğimiz Fransız Devrimci burjuvazisi, «ulusların eşitliği»ni o zamanlar iştiyakla söyleyebiliyor ve gittiği Avrupa ülkelerinde milliyetçi hareketleri teşvik ediyor, onları **saltanatlarla karşı** eyleme sürüklüyordu. Kuşkusuz bu eşitlik teması, o dönemlerde her biri geniş ölçüde kendi kendine yeter olan **ulusal ekonomiler arasında gözle görülür önemli ekonomik güç farklarının olmayışındandır**. Bütün burjuva değer ölçüleri gibi, burjuva ideolojik biçimlerinin tümü gibi, milliyetçilik de ekonomik ögenin belirleyiciliği ile oluşmuştur. Dolayısıyla ekonomik düzeyler arasında fark belirginleştiğinde, milliyetçilik de buna uyarlı olarak değişecekti. Avrupanın «beyaz» ulusları «üstün» ekonomik duruma geçtiklerinin iyice farkına vardıklarında, bir Fransız olan Gobineu, ırkların eşitsizliği üzerine bir eser yazdığında, bunun milliyetçiliğe ters düştüğü pek söylenmedi, ilgi ve tasviple karşılanabildi.

Aşağıdaki yasa herşeyden çok kapitalizmin evrensel tarihi için geçerlidir. **«Tarihe sonra giren, önce girenin geçtiği yolu aynen geçmek zorunda değildir**. Girilen anda, bunlara uyarlı biçimlenişleri almak ve kendi yapısına uyarlamak zorunluluğuna tabidir.

Ekonomik düzeyde olduğu gibi* ideolojik düzeyde de bu kural aynen yürülmektedir. Ancak burada «sonra giren»ler arasında, varolan toplumsal düzeyleri ve o ana kadarki tarihî deneylerinin niteliğinden ileri gelen bir farklılık vardır. Biçimce birbirinden hayli değişik olan, ama özünde aynı tepkici mantıktan kaynaklanan iki tip ulusal ideoloji doğar. İlki «tarihî olan» uluslarda —Çin, İran, Türkiye gibi— görülür. Emperyalist ülke ulusçuluğu gibi sovenist, «üstün»lük iddiasında bir ideolojidir. Örneğin Türkiye'deki «Güneş dil» teorilerini, «bir Türkün dünyaya bedel» olduğunu söyleyen sloganları ve tüm uygar ulusların kökeninin Türk olduğunu ciddi ciddi ilân eden tarih tezlerini hatırlayalım. Bunlar o dönemin adamlarına pek de saçma gelmemiş olmalıdır. Çünkü onlar emperyalist uluslarla olan ve her düzeyde kendini gösteren farkın aşabileceğine **inanmak için** kendi tarihlerinde onlarla eşit, hattâ «üstün» olduklarını gösteren kanıtlara ihtiyaç duyarlar ve böyle yorumlanabilecek şeyleri de bulabilirler. Kuşkusuz bu kanıtlar ekonomik ölçütlerin hiç sözünü etmez, titizlikle kaçınır, bunu görmemezlikten gelir. Ama alttan alta da en derin sıkıntısının bu olduğunu hissettirir. «Çağdaş uygarlık düzeyi» hedefi tamına ekonomiktir.

Görüldüğü gibi bu ülkelerin ulusal hareketleri ve ideolojisi «üstün-aşağı» sorunsalı içindedir ve bu sorunsalın olumlu yanı saydığı «üstün» kesim içinde yer almak ister. Sosyalizm işte bu «üstün» yere geçmekte elverişli olabilecek bir «kalkınma yöntemi» olarak anlaşılır.

Tepkici milliyetçiliğin, Sosyalizmi bu çarpıtma biçimi, —ekonomik kalkınma yöntemi sayması— öbür tip tepkici milliyetçilik için de geçerlidir.

Sömürge ülkelerin pek çoğu kendi tarihlerinde böylesi bir «üstün»lük gerekçesi bulmaz. Lenin'in deyimıyla «tarihsiz uluslar»dır bunlar. Kapitalizm, onları ilkel kabile ekonomilerini yavaşken ve kendilerini ancak bir diğer kabileye karşı korumak için yeterli silâhlara sahipken buldu. Bir tarih oluşturabilmeleri imkânını vermedi onlara. Gerçek anlamda yıktı, dağıttı. **Tarihe, ancak «beyaz» ve «üstün» yabancı ulusun kullandığı araçlar olarak soktu**. Afrika'da tümüyle, Hindistan ve Çin'de kısmen uygulanan köle ticaretinin, bu ulusların bilincinde yarattığı etkileri, duydukları derin nefreti ne kadar gayret

* Türkiye Mısır gibi sömürge veya yarı sömürge iken kurtuluş mücadelesi vermiş ülkelerde kapitalizmin gelişmesinin bu kurallar içinde olduğu tekele yapıların hemen kurulduğu biliniyor. Ama Japonya ve Almanya'nın kapitalistleşmesi de benzer biçimde olmadı mı? İngiltere ve Fransa da rekabetçi kapitalizm evresi biterken «kapitalizm tarihine», «yeni giren» bu ülkeler, rekabetçi bir evreyi yaşamış sayılmazlar. Tekelleşme bu ülkelerde çok kısa süre sonra biçimlendi.

Birikim 20/53

etsek yeterince anlayamayız sanırım. Yakın tarihlerde zengin Avrupalıların avcılık zevklerini tatmin için «Hotanto avı» seferleri tertiplemelerinin olağan olduğunu hatırlayalım. Çin gibi binlerce yıllık bir kültüre sahip bir ulusa bile «Çinliler ve köpekler giremez» levhalarını göre göre yaşamalarını empoze etmeye çalışan emperyalistlerin, özellikle Afrika'da —hâlâ da yürütülen— uygulamalarına bir insanlık trajedisi demek dahi hafif kalıyor.

Nazilerin Yahudilere karşı o dizginsiz terörü bile salt terördü ve hiç değilse insana yapıldığı bilinen uygulandı. Zenciler ise insan sayılmadılar, araçtılar, kelimenin gerçek anlamıyla bir araç olarak görüldüler. Bol bulunan her araç gibi pervasızca kullanıldılar, kırıldılar, atıldılar.

Afrika ulusları bu trajik tarih içinde, ortak kaderi paylaşan, yoksunluğun her türüsünü ve aşağılanmanın doğurduğu haklı nefretin harcıyla uluslaşma sürecine girdiler. Onların uluslaşmasının tarihinde başkalarınınkine benzemeyen böyle bir temel vardır.

Bu tepkici ulusallaşma yoğun bir «yabancı» düşmanlığı, kültürel bir içe kapanıklıkla karakterize edilir. Kendisini, «üstün» olarak gördüğü diğer uluslardan ayırır, kuşkuyla bakar. Fanon'un «dünyanın lânetlileri» deyimi bunu yeterince anlatıyor.

Görülüyor ki emperyalizmin yapısal özelliği olan hiyerarşik düzen, ulusal sorunun ele alınış biçimine de damgasını vurmuştur. Uluslar arasında esas olarak ekonomik düzey ölçütünü koyan anlayış, kaçınılmaz olarak buraya varır. **Ulusal hareketlerin hemen tümü, bu ayrımı varsayar ve kendi ulusu hesabına bu ayrımın olumsuz yanından kurtulmak amacını güder.** Ulus veri kabul edildiğinde ve birim siyasal düzenleri ulus temeli üzerinde dönüldüğünde, ancak ahla-ki gerekçelerle bu «üstün-aşağı» ayrımı reddedilir ama bu, yalnızca bir reddediş olarak kalmaya mahkûmdur. Çünkü bizzat bu yani ulus temelinden yola çıkmak, bu tarihî kategorinin burjuva özü dolayısıyla her zaman böylesi ayrımların yapılmasına yol açacak nesnel temeli devam ettirmek demektir.

Bunun içindir ki bu ideolojilere dayalı «kurtuluş hareketleri» çok geçmeden emperyalizmin hiyerarşik dünya düzeni içine yenedi girerler. Ama bu kez hiyerarşik düzen siyasal bağımsızlık örtüsü altında daha güç farkedilir haldedir. (kuşkusuz bir ulusçu için) Asıl önemli olan ise «emperyalizmin içsel bir olgu» haline gelişidir. Ancak burada bu kavrama daha değişik bir içerik vererek kullanıyoruz. Bunu daha sonra açım-layacağız.

Görülüyor ki; gerek metropol ülke uluslarına özgü olan ve kendi üstün ekonomik düzeylerinden yola çıkarak oluşturdukları şoven emperyalist ulus ideolojisi; ve gerekse genel olarak geri bırakılmış ülke uluslarına özgü tepkici anti-emperyalist ulus ideolojisi aynı ölçütleri kullanmaktadırlar. Biçimlenişler arasında gö-

rülen farklar, —birinin saldırgan, diğerinin savunucu, kurtulmayı amaçlayıcı oluşu— her ikisinin de aynı sorunsalın ürünü olduklarını unutmamalıdır. Ulus birimini temel almak ve ulus içindeki sınıf ilişkilerini veri kabul etmek, burada asıl önemli noktadır.

Elbette ki bunlar sosyalistlerin ulusal kuruluş hareketlerine karşı tavır almalarını gerektirmez. Kaldı ki yukarıda kısaca anlatmaya çalıştığımız emperyalist uygulamaların çok yönlü etkilerinin sömürge ulusların bilincine, toplumsal biçimlenişlerine yansımaları, görmemezlikten gelinemez. Sosyalizmin bir siyasal olgunluğa tekabül ettiği açıktır. Lenin'in «Sosyalizme siyasal demokrasi dışında bir yoldan varmak isteyen kimse, kelimenin iktisadî ve siyasî anlamıyla, kaçınılmaz olarak saçma ve gericî sonuçlara varır» (iki Taktik, s. 29, Suda Yayınları) sözlerinin derin anlamı buradadır. Sömürge uluslar, metropol ülke ulusları ile aralarında tarihî olarak konulmuş engelleri, bunları geçersiz bırakan bilinçlenme süreçleri içinde aşacaklar, öte yandan metropol ülke uluslarına sirayet eden olumsuz, saçma ulusal önyargılar da yine aynı biçimde «tedavi» edilecektir. Bu sonuç **ancak**, yukarıda önemle vurguladığımız sorunsal **aşmak**, onun üzerine çıkan bir düşünceye sahip olmakla, **siyasal** eylemi bu temel üzerine geliştirmekle mümkündür.

Emperyalizmden nihaî kurtuluşun tek yolu vardır: Sosyalizm. Ve Sosyalizm de ancak yitirdiği emperyalizm gibi bir dünya sistemi olarak kavranılmalıdır. Kuşkusuz buraya varış bir seri mücadelelerin sonucu olacaktır ve başlangıçta sınırlı bir alan emperyalist dünya sisteminden radikal olarak ayrılacak, ayrı bir **sistem** kurulacaktır. Geçerken belirtelim ki, Sosyalist siyasal mücadelenin bir ülkede burjuva iktidarı yıkıp zafere kazanması ve Sosyalist ekonomiyi kurması ayrı şeydir, Sosyalizmin **tek ülkede gerçekleşmesi** ayrı şeydir. Bu ikincisine verilen kategorik anlamı kabul edemediğimizi belirtelim. Her şeyden önce «tek ülke»ye örnek olarak verilen SSCB, «ülke» kategorisine sokulamaz. Alanı, nüfusu ve tüm potansiyel imkanları ile **kıta** sayılabilecek SSCB toprakları üzerinde sosyalizmi kurmaya çalışmak ile, örneğin ekonomik düzeyi 1917 ölçümlerine göre çok daha ileri olan Belçika'da aynı şeyi yapmak bir tutulamaz. Belçika ile SSCB'ni aynı «ülke» kategorisine sokmak temelden yanlıştır.

İkinci nokta, SSCB bir federasyondur. 22 milyon kilometrekarelik bir alan içinde yüzü aşkın «millî» birimin çeşitli idarî-siyasî biçimler altında bir araya geldiği uluslararası bir birliktir. Çin daha merkezî bir yönetim şemasına sahipse de, orada da bir uluslar topluluğu fiilen vardır. Burada varolan uygulamaların yönünü tartışacak değiliz. Amacımız millî sorunun hallindeki temel ilkenin açığa çıkarılmasıdır.

Emperyalizm, özünde hiyerarşik bir sistemdir ve tekel onun bu özelliğini adeta özetler. Bu

Birikim 20/54

«hiyerarşik düzen» kavramını ilerde daha etraf-lıca açacağız. Ama şimdi hiyerarşik biçimlenişin tarihî kategoriler üzerinde yaptığı değişimleri bir kez daha düşünelim. Daha önceki açıklamalarımız, emperyalizmi oluşturan temel etkenlerin («sanayiîni olağanüstü gelişmesi ve üretimin git-gide daha büyük işletmeler içinde son derece hızlı yoğunlaşması» Lenin) «kapitalist sınıf» ve «işçi sınıfı» gibi tarihî sınıf kategorilerini nasıl değiştirdiğini göstermişti. (Rantiyeleşme, mülk ve sermaye sahipliği ile müteşebbis-yönetici fonksiyonlarının ayrışması, işçi aristokrasisi ve bürokrasisinin teşekkülü) Artık, örneğin «kapitalist sınıf» derken bu kavrama rekabetçi evredeki içeriği veremeyiz.

Ulus da bir tarihî kategoridir. Ve gördüğümüz gibi bu kavram da değişmiştir. En önemli değişim ise ulusu oluşturan 4 «temel ögenin» özellikle ikisindedir. Daha önce de değindiğimiz gibi, ulus kavramının ilk teşekkül ettiği çağda, ulusların kendi kendilerine yeter bir ekonomi oluşturacakları varsayıldı. «Ekonomik yaşantı birliği» ögesi bu anlayıştan kalkınarak söylenir. Dönemin koşullarında bu gerçekten de makul ve mümkün sayılmalıdır. Ama üretici güçlerdeki dev gelişmeler, artık ekonomik yaşantı birliğinin, bir ulusun yaşadığı asıl alanın potansiyel imkânları ile kurulamayacağı noktasına getirmiştir. Bugün ABD, SSCB, Çin, Hindistan gibi kıtasal boyutlardaki «ülke»ler bile **«kendine yeterli bir ekonomi»** oluşturamazlar. Başka ülkelerden ürün temin etmeye muhtaçtırlar. Bunu nasıl yaptıkları konumuz değil, ama eğer varolan bilimsel-teknolojik verilere uyarlı, üretici güçlerin mümkün kıldığı yetkinlikte bir ekonomik düzen kurulacaksa **dışarıdan** birşeyler almak zorundadırlar. Daha küçük ülkeler için bu çok daha açık görülür.

O halde bugün «ekonomik yaşantı birliği» kavramının **alan** olarak içeriği değişmiştir. Bu alan artık ulusun yaşadığı alanın çok daha genişini gerektirir.

Lenin bu gerçeği ta o zamanlar açık seçik tesbit etmiştir. Şu aşağıdaki alıntıda yapılan uyarıların ne denli gerçeklik payı içerdiğini ve 1920'de söylenmiş bu tezlerde yansıyan ileri görüşü vurgulamakla yetinelim şimdilik, ve konumuzla doğrudan ilişkin yerin altına çizelim:

«Bütün ülkelerin ve hele geri kalmış ülkelerin geniş emekçi yığınları önünde bıkmadan usanmadan, siyasî bakımdan bağımsız devletler kurma maskesi altında, gerçekte iktisadî, malî ve askerî alanlarda kendilerine tamamen tâbi devletler yaratan emperyalist devletlerin sistemli biçimde uyguladıkları aldatmacayı açıklamak ve suçlamak. **Bugünkü uluslararası koşullarda, zayıf ve bağımlı uluslar için, sovyet cumhuriyetleri birliğinden başka kurtuluş yoktur.**» (Lenin, **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**, Sol Yayınları, abç).

Lenin bağımlı ve zayıf (özellikle ekonomik

anlamda) ulusların varolan toplumsal durumlarını gözönüne alarak konuşuyor. Ve biz 1970'lerde, 1920'lerin Leninist tezinin bir —mi acaba?— adım gerisine düşerek, «kendi gücüne güvenme» ya da «bağımsızlık» sloganlarına sarılıyoruz.*

Bu konuyu daha geniş olarak «emperyalizmle mücadele» genel başlığı altında ele alacağız.

Ulus kavramındaki ikinci önemli değişim ise ulusal bilinç ögesindedir. Çoğu kez bu bilinç **asıl olarak içerdiği siyasal nitelik** üzerinde durulmuyor. Bu bilinç adeta aynı alanı, aynı dili ve aynı ekonomik yaşantıyı paylaşmış olmaktan gelen bir «birlik» düşüncesinin ifadesi olarak anlaşılmaktadır.

Ulusçu ideolojisinin ilk ortaya çıkışında cumhuriyet talebiyle adeta organik bir ilişkisi olduğunu hatırlayım. Ve yine hatırlamalıyız ki bu bilincin oluşması için gerekli nesnel koşulları sağlamak merkezî feodal düzenin misyonu olmuştur. Fransa'da kral kendisini Fransız ulusunun kralı olarak niteliyordu. Ulus kavramını reddetmiyordu. O halde ulusçuluğu burjuva ideolojisi yapan öge nedir?

Bu öge burjuva siyasal hareketi tarafından bu ideolojiye katılan anti-feodal **siyasal-düzen** anlayışıdır. **Ulusçuluk, feodal siyasî düzeni yıkıp yerine burjuva siyasal düzeni yerleştirmeye yönelik hareketin ideolojisidir.** Siyasal açıdan ilerici niteliği buradan gelir, çünkü ulus için siyasal etkinlik alanına katılma imkânlarını, —feodal düzenin niteliği itibarıyla tanımadığı bu imkânı— gerçekleştirilmeye yöneliktir.

1789 Fransız Devrimi kıta Avrupa'sında Cumhuriyetçi hareketlere yol açerken ve devrimciler bunun için özel çaba gösterirken ulusçu ideolojiyi özellikle vurguluyorlardı.

Fakat burjuva toplum düzeni oturdukça ulusçuluğun bu devrimci siyasal yorumu ortadan kalkmaya başladı ve emperyalizm çağında üstün ulus şovenizmi haline gelerek, başka ulusların siyasal özgürlüklerini, siyasal etkinliklere katılma taleplerini bastırmanın, yok saymanın gerekçeleri ile donandı. Bu gerekçelerin «doğal yasa»dan kaynaklanır oluşları ulusçuluğun toplumsal bir düşünce biçimi olmaktan uzaklaşması, tam anlamıyla gericileşmesi demektir. Ekono-

* Yaptığımız alıntıda Lenin daha çok siyasî nitelikte bir çözüm öneriyor denilebilir. Bu doğrudur, ama Lenin'in bu çözümü önerirken, esas olarak ekonomik gerilikten kurtuluş sorununu dikkate aldığı. «Tezler»in tümü okunduğunda görülür. Elbette ki Leninist yaklaşımın niteliği gereği siyaset ve ekonomi birbirinden kopuk olarak alınmıyor. Nitelik alıntıda herhangi bir Cumhuriyetten değil «Sovyet Cumhuriyeti»nden söz edilmesine dikkati çekmek isteriz. Lenin'in birçok defa kullandığı «emekçiler sovyeti» ya da «köylü sovyeti» gibi önerileri, hem ekonomik yükselişi sağlayan, hem de bu yükselişe uyarlı siyasal olgunluğu daha da yetkinleştirecek kurumlar olarak sunulmaktadır. Bu yaklaşımın «unutulmuş» olması ne hazindir!

Birikim 20/55

mik düzey farkını da doğa yasası gibi değişmez saydığını ekleyelim.

Lenin'in emperyalizmi «kapitalizmin esas özelliklerinden bazılarının kendi karşıtlarına dönüşmesi» ile de karakterize ettiğini hatırlayalım. Bu evrimiyle ulusçu ideoloji de artık «karşıtına dönüşmüştür.»

Ulus tarihi bir kategoridir, ulusal bilinç, ulusal ideoloji de aynı şekilde tarihî ideolojik formlardır. Dolayısıyla tarihî gelişim içinde değişirler.

Şimdi şöyle itirazlar olabilir. Uluslaşma toplumun gelişiminde bir uğraktır. Geçilmesi gerekir.

İlke olarak doğrudur bu. Ama her toplum bu aşamayı verili koşullar içinde yaşar. Uluslaşmanın siyasal özünü vurgulamamız boşuna değildir. Asıl olan budur. «Millî bilinç»in siyasal nitelik kazanması, ya da siyasal devrimin ideolojik temelini oluşturması, yukarıda değindiğimiz tarihî dönemde değildir. **Bu bilinç, bir başka ulusa karşı olmakla değil, o ulusun içindeki yönetici sınıfa karşı olmakla** siyasal anlam kazandı, devrimci nitelik edindi. Oysa örneğin emperyalist dönemde oluşturulmaya çalışılan Türk milliyetçiliğine bakınız. Bu ideoloji daha ilk adımında Kürt milliyetçiliğini bastırmayı ana amaç edindi. Şu anda da Türk milliyetçiliğinin başkın niteliği budur. Elbette bu uygulama Kürt ulusunun belli bir siyasal olgunluğa erişmesi için gerekli tüm nesnel koşulları titiz bir dikkatle engellemeye yöneliktir. Dil sorunu, iskân politikası ve hattâ yakınlarda uygulanan toprak reformu projeleri hep buna yöneliktir.

Lenin'in «ulusal kültür özerkliği» sloganlarına şiddetle karşı çıkarken «tek resmî dil» uygulamalarını aynı biçimde eleştirmesi üzerine düşünelim. Mekanik yorum, dilin ulusal kültürün bir parçası olduğu noktasından hareket ederek Lenin'i çelişki içinde gösterebilir. Bu kişiler Lenin'in millî soruna verdiği önemi ve anlamı kavrayamayanlardır. Lenin, bir ezilen, bağımlı, ulusun olumlu bir siyasal bilince erişmesi için olan yegane iletişim imkânını, zorla kullandırmamak, bu imkânı kısır bırakmak isteyenlere şiddetle saldırır. Ama öte yandan aynı ulusun daha gelişkin bir dili özgürce kullanmasını, dillerin alışverişini ve böylece toplumsal gelişime paralel olarak oluşan ortak bir dile varılmasını onaylar. Geri ekonomik düzey içindeki bir ulus için dil, onu mümkün en geniş alanlardan haberdar eden, bu alanın faaliyetlerine katılmasını sağlayan bir araçtır.

Toparlarsak; emperyalist dönem içinde ulusal bilinç ve genel olarak ulusal sorun, bu dönemin bu kategorilere getirdiği özellikler dikkate alınarak konulmalıdır. Ulus kavramı, emperyalizmin bu kavrama soktuğu gerici öğeler yüzünden olumsuzlaşmıştır ve tarihî gelişim bu olumsuzlaşmanın üzerine yeni ve nitelikçe üstün bir kavramı enternasyonalizmi yaratmıştır. Bugün bu kavramı yoksayan veya fiilen ortadan kaldıran anlayışların görünür yaygınlığı Mark-

sist-Leninist sıfatını kullanan hiç kimseye fiilde cayma hakkını vermez, veremez.

Emperyalizmin ulus kavramında yaptığı değişim onun hiyerarşik yapısının belli tarihî koşullarda somutlanışının bir sonucudur. Bir politik tercih değildir. Dünyanın «beş-altı emperyalist ulus» tarafından paylaşıldığı, her birinin kendi alanında ayrı bir hiyerarşik düzen kurduğu bir tarihî evrede, bu hiyerarşik düzenler bizzat kendi aralarındaki tarihî ayrıma (ulusal ayrıma) uyarlı bir biçimleniş içindeydiler. Ulus ayrımı hiyerarşik düzenlerin birbiri arasında da geçerliydi, bizzat hiyerarşinin içinde en gözle görülür ayrımı da anlatıyordu.

1945 sonrası, dünyada emperyalizm hiyerarşik özünü bu kez başka ve en üst biçimde göstermektedir. Ulus ayrımları geçersizleşmiştir. Artık «millî tekel» birim değildir, «uluslararası tekel» sözkonusudur. Dünyayı paylaşma, birbiri içine geçmiş sömürü alanları esasına göre olmakta, siyasal sınır ayrımı fiilen geçersiz hale gelmektedir. Hiyerarşinin en üstündekiler için ulusal ayrım sözkonusu değildir ve heterojen bir yapı vardır. Emperyalist «ulus»lar özünde («ulusal mali grup»lar) arası çelişki yerini uluslararası tekeller çelişkisine bırakmıştır. Ve artık kavga, belirli bir alanın tümü için değil, bu alan içindeki herhangi bir ekonomik faaliyet alanı için verilmektedir. Geçmişte bir alanın tümü üzerine olduğu için zorunlu olarak siyasal-askeri nitelik kazanan ve çözüm için savaşı gerektiren çatışmalar, bu kez «siyasî açıdan bağımsız» ülkedeki hükümet değişiklikleri ile en üst biçimi almaktadır.

«Günümüzdeki emperyalizm» sorunu gelecek yazımızın konusudur. Burada yalnızca ulusal soruna getirdiği yeni boyuttan sözedeceğiz.

Metropoldeki ulusal devletlerin bile hayli geçersizleştiği bir dönemde, devletlerle özdeşleştirilmiş bir «emperyalizme karşı mücadele», anlayışı yanlıştır, tarihen geçersizleşmiştir. «Bağımsız» ulusal devlet sloganıyla artık hiç verilemez. Emperyalizmin sınıfsal içeriği gün gibi aşikâr olmuşken, burjuvazinin «düşürdüğü bayrak»ları toplamayı iş edinmek ayrı bir meslek olabilir, ama sosyalizmdir denmesi açıkça hakarettir.

Lenin, böyle bir davranışa girebilecekleri ta 1920'lerde uyarıyordu:

«Enternasyonalizm ilkesinin lafta tanınması ve bunun yerine eylemde küçük-burjuva propoganda ve ajitasyonunun, pratik çalışmasının şoven milliyetçiliğinin ve pasifizminin konması, sadece İkinci Enternasyonal partilerine özgü bir şey değildir; bunlar, İkinci Enternasyondan ayrılan, hatta sık sık şimdi kendilerini komünist olarak adlandıranlara özgü bir şeydir. Bu kötülüğe karşı, en derin kökler salmış küçük-burjuva şoven milliyetçi önyargılara karşı mücadele, proleter iktidarının ulusal olmaksızın çıkarılıp (yani bir dünya politikası sap-tama yeteneği olmayan tek bir ülkedeki ik-

tidar olmaktan çıkıp) uluslararası nitelik kazanma yolunda (yani bütün dünya politikası üzerinde belirleyici etkisi olabilen hiç değilse birkaç ilerlemiş ülkedeki proleter iktidarı durumuna gelmesi yolunda) her gün gelişme kaydettiği ölçüde, daha önemli bir sorun haline gelmektedir. Küçük-burjuva şoven milliyetçiliği, sadece ulusların eşitliğinin tanınmasını enternasyonalizm diye adlandırır ve (bu tanımın sadece lafta kalması bir yana) ulusal bencillığe dokunmaz, oysa proleter enternasyonalizmi, (1) bir ülkedeki proleter mücade- lenin çıkarılarının dünya ölçüsündeki mücade- lenin çıkarılarına tabi kılınması; (2) burjuvaziye yenmekte olan ulusların, uluslararası sermayenin devrilmesi için ulusal planda en büyük fedakârlıklara katlanmaya hazır olmalarını gerektirir.» (V. I. Lenin, **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**, Sol Yayınları, s. 219).

Lenin'in emperyalizm analizinde ulusal sorun böyle konuyor. Ve buradaki esaslar bir Marksist-Leninist için **değişmez**'dir. «Ama bugün» gibi oportunist gerçeklerin en kaşarlanmış ibaresi eşliğinde gelen milliyetçi politikaların en «istikbal vaadedeni» bile bu temel ilkelerin açık ölçüleri içinde reddedilecek şeylerdir. Türkiye'de devrimci hareket pek uzak olmayan bir tarihte Cuntacılığı bu «istikbal vaadedeni» görünümüyle onayladı. Bunun utanç vericiliğinin aynısına düşmek, en çok bu konu için sözkonusudur.

Gelecek yazımızda, sosyalizm ve ulusal sorunu incelerken bu konuya kaldığımız yerden dö- neceğiz.

İncelememizin bu ilk bölümünü burada bitiriyoruz.

1945'e kadarki dönemi, toplumsal üretici güç- lerde meydana gelen gelişmeleri ve bunun sonucunu işçi sınıfının sınıf olarak yerine getirdiği fonksiyon üzerindeki etkilerini ele aldık. Sınıf deolojisinin kalkış noktası bunlar olduğu için bu konunun özel önemi vardı. Eğer işçi sınıfı hareketinde «iki temel eğilim» doğmuşsa, bunun neden-

lerinin en derin köklerini araştırmaya buradan başlamalıydık.

Bu, işçi sınıfı olmaksızın, onun **doğrudan katılımı** olmaksızın düşünülemez olan sosyalizmin, Lenin'den bu yana en temel sorunudur. Ve her devrimci hareket, dönemin somut koşulları içinde ortaya çıkan bu temel sorunu çözüme kavuşturmakla yükümlüdür.

İşçi sınıfının devrimci bilinci... İncelememizin bir dizi olgu içinde sürekli vurguladığı konu buydu.

Gelecek yazımızın ilk bölümü, 1945 sonrası incelerken bu konuda çok daha genişliğine duracak. Konu üzerine gerek bu yazımızda, gerek daha önce **Birikim**'de çıkan yazılarda nasıl yaklaştığımızı okurlarımız bilirler. Bu, daha da kapsamlı sunulmaya çalışılacak ve elbette ki ele aldığımız olguyla (emperyalizm) ilişkisinin kurulmasına yönelik olacaktır.

Gelecek yazımızın ikinci bölümü, genel olarak 1945 sonrası kapsayacak biçimde ele aldığımız «günümüzdeki emperyalizm»e ait olacak.

Ancak bunu yaparken daha verimli olacağını düşündüğümüz bir yol izleyeceğiz. Bilindiği gibi bu genel sorun bugüne kadar Türkiye'de hayli yaygın biçimde tartışıldı. Farklı eğilimlerin bu konuda tamamlanmış görüşleri, tezleri var.

Biz bunlardan en yetkini saydığımız birisi üzerinde duracağız. Bu tez, 1971 döneminin THKP-C hareketine özgü olan ve emperyalizmi bunalım dönemleri içinde inceleyen tezdir. Hareketin siyasal çizgisinin oluşmasında temel önemi vardır.

Bu tezin arka plânında Sosyalist hareketin mutlaka çözüme kavuşturması gerekli bazı sorunları vardır. Tez, bu sorunlara cevap getirmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu niteliğiyle, sözkonusu sorunlardan ya uzaklaşan ya da bunları görmezden gelen diğerlerinden ayrılır. Olumlu yani da buradadır.

Bu bakımdan bu tez, eleştirilmeye değerdir. Getirdiği cevaplara ve yorumlarının birçoğuna katılmasak da, bu tezlerin oluşturulmasına yol açan sorunlar, Sosyalist hareketin temel sorunları olarak ortadadır. ■